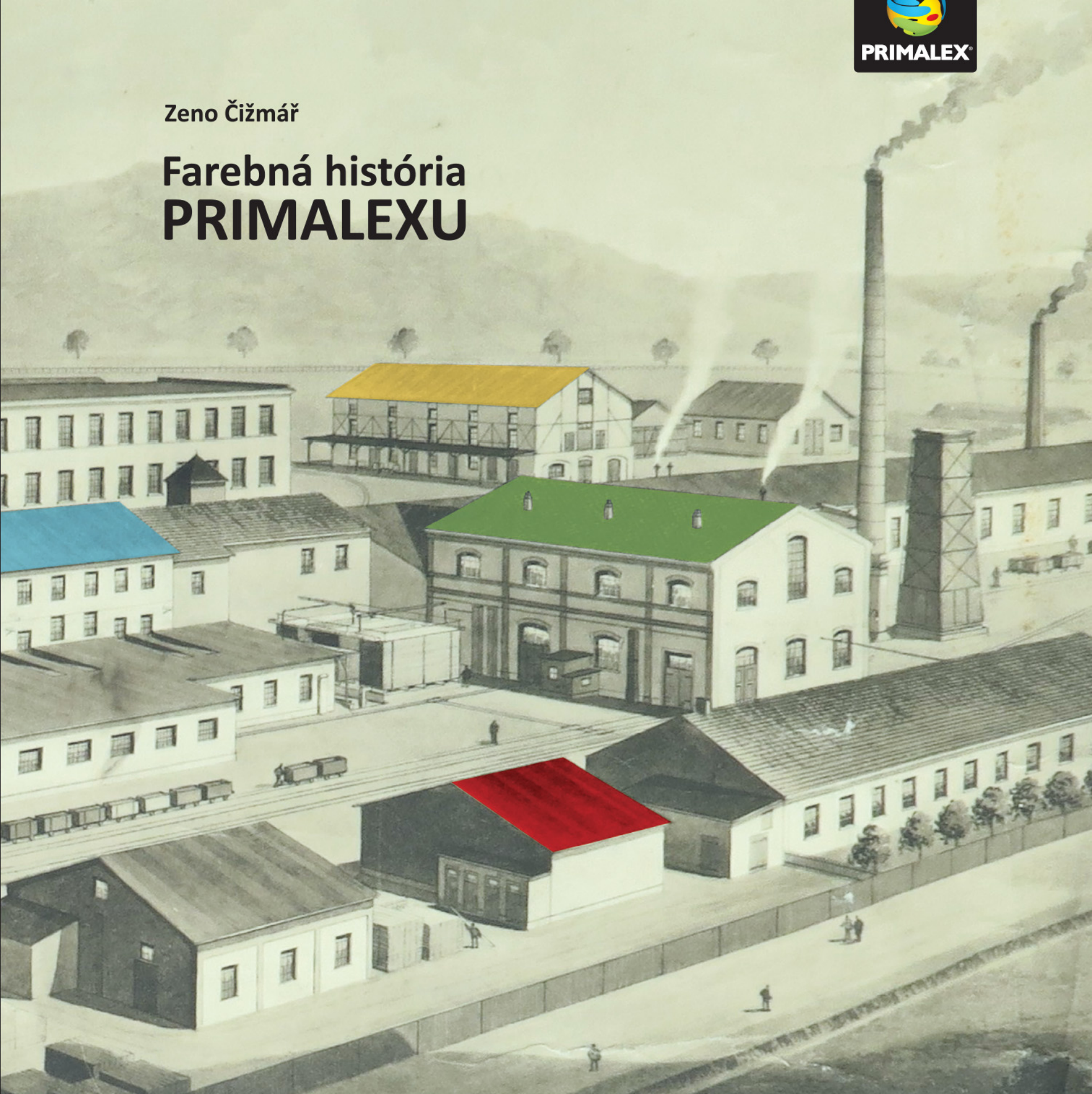

Zeno Čižmář

Farebná história PRIMALEXU

Farebná história
PRIMALEXU

16. stor.

Vitriol alebo kyselina sírová

Vyrábali sa
z tzv. kyzových
bridlíc, ktoré sa
nachádzali
v okolí Brásov

Výroba kyseliny
sírovej
pokračovala
v tomto kraji
až do začiatku
tridsaťročnej vojny

18. stor.

Intenzívna ťažba bohatých ložísk kyzových bridlíc

V obci Kamenec
bola založená
v roku 1778
špeciálna
továreň, ktorá
vyrábala
od roku 1793
vitriolový olej,
teda kyselinu
sírovú

Barón Antonín
Hochberg v roku
1789 založil
olejáreň
vykurovanú uhlím

Prelom
18. a 19. stor.

Obrovská spotreba kyseliny sírovej

Bola využívaná
hlavne v bielení
tkaných látok,
najmä prádla

V roku 1832 sa
podľa štatistik
v Čechách
spotrebovalo na
túto a ďalšie a iné
rôzne výroby
celkom 14 ton
kyseliny sírovej,
ktorá bola
potrebná
i k výrobe sasej
modrej, resp. indiga

Mohutný rozvoj
ťažby uhlia

V roku 1813 bola
založená ďalšia
olejáreň Kateřina,
v Brásiach vznikajú
ďalšie olejárne

1. polovica
19. stor.

Zriadená továreň na výrobu fosforu z kostí hospodárskych zvierat

Podobnú
továreň založil
v Brásiach-
Vranovč I knieža
Aversperg, ktorá
bola v prevádzke
až do roku 1900

V roku 1844 sa
po prvýkrát použil
parný stroj
na dolovanie
uhlia

V roku 1849 sa
tradičný spôsob
výroby kyseliny
sírovej začal
v Brásiach
doplniť úplne
odlišnou
a menej
nákladnou
technológiou
v olovených
komorách

60 roky
19. stor.

Johann David Starck popredný reprezentant priemyselnej revolúcie v českých krajinách

Začiatok rozvoja
továrni chemickej
výroby

V 60. rokoch
sa uhlie začalo ťažiť
na povrchu

Týmto spôsobom sa
uhlie ťažilo z celej
strednej Európy iba
v Brásiach

1870

Prvá farba z mŕtvej hlavy (oxid železitý)

Prášok zamiešaný
s fermezou sa stáva
výbornou farbou
na drevo
a hlavne na železo

Na báze caput
mortu odpadového
prášku z pece sa
nevyrábala len
tradičná tehlová
červená, ale
i ďalších 41 farieb
od žltej
po purpurovú
a tmavofialovú

1874

Starck nechal na mieste neskoršej továrne na ultramarín postaviť novú výkonnejšiu továreň na farby z caput morta

1875

Výroba ultramarínu

Z Nemecka bol pozvaný odborník na výrobu ultramarínu chemik Fürstenauer, aby pomohol rozbehnúť výrobu ultramarínu v areáli továrne na farby

1888

V Brásiach bola ukončená tradičná výroba kyseliny sírovej, a neskôr aj ostatná chemická výroba

Výroba keramiky však nezankla, naopak, rozvíjala sa produkcia iných druhov výrobkov pre potreby výroby Strackovho impéria, ako napríklad rôzne nádoby na chemikálie

1945

Fabrika na výrobu keramiky je uvalená pod národnú správu a znárodnená pod názvom Chemická keramika Břasy n.p.

1967

Výroba keramiky v Brásiach dostáva nové impulzy

V roku 1967 bola v Brásiach spustená aj výroba farieb, do predaja bol uvedený prvý tekutý maliarsky náter, ešte pod značkou Primel

1968

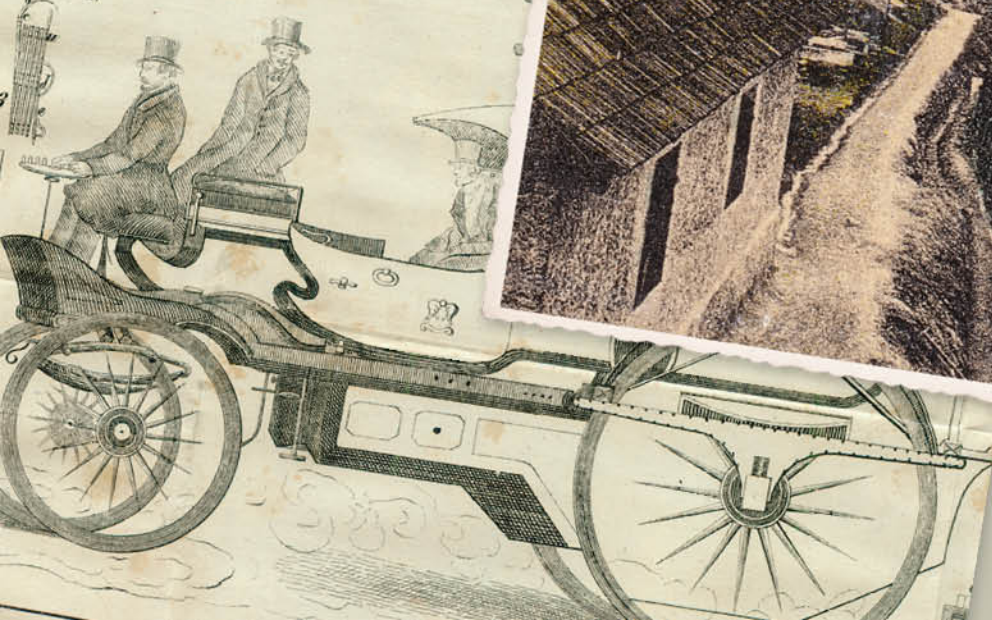
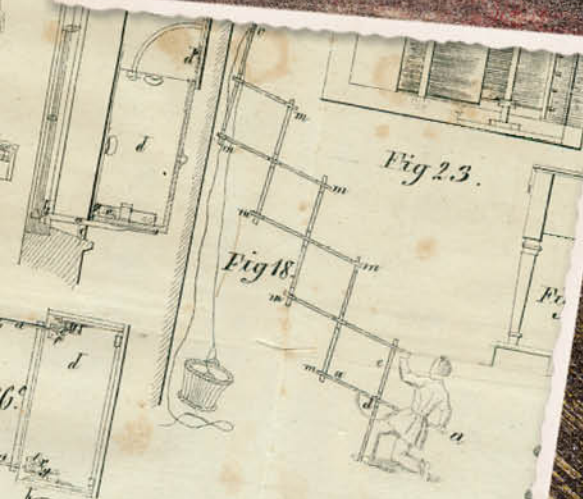
V roku 1968 sa začala výroba tekutých bielych maliarskych náterov pod značkou Primalex

Výroba aj v nasledujúcich 70. a 80. rokoch nestiha pokryť potreby zákazníkov, podnik prechádza modernizáciou

/ Obsah

1 / Dedičstvo priemyselnej revolúcie	10
2 / Na počiatku bol vitriol, teda kyselina sírová	12
3 / Uhoľným centrom priemyselnej revolúcie	16
4 / Prichádza Johann David Starck	22
5 / Břasy za čias Johanna Antonína	24
6 / Ako sa zrodila výroba farieb v Břasiach	28
7 / Prvá farba z mŕtvej hlavy	30
8 / Modrá, ktorá dobyla celý svet	33
9 / Břasy ako centrum keramickej výroby	40
10 / Svetoznáme břaské sklo	44
11 / Domovom železiarov	46
12 / Železnice	48

13 / Z rodiny do rúk akciovej spoločnosti	50
14 / Koniec chémie v Břasiach	51
15 / Na vrchole kapitalizmu	52
16 / V rukách národných podnikov	56
17 / Marketing, alebo ozveny Pražskej jari v Břasiach	58
18 / Prichádza Primalex	60
19 / Švédske dosky	68
20 / Ťahané glazované obklady (TOB)	70
21 / Cestou reálneho socializmu	74
22 / Další vývoj značky od roku 1993	78
/ Zhrnutie / Summary	90
/ Poznámky	94
/ Archívne pramene a literatúra	96

/ Editoriál

Každá značka má svoj príbeh a každý tvorca by rád konštatoval, že všetko, čo bolo v jej mene vytvorené, bolo zakaždým radostné, príjemné a všetko išlo ako po masle. Keby to však bolo také jednoduché, asi by sme si to nedokázali dlhodobo vážiť a nenazerali by sme s uznaním a pokorou na osobnosti a okolnosti, ktoré stáli pri jej vzniku a ďalšom rozvoji. Sú značky, ktoré sa dostali na vrchol rýchlo, sú však aj také, ktoré si museli prejsť kus cesty, aby sa stali tým, čím sú dnes. Bez ohľadu na rýchlosť stúpania ku hviezdám, za skutočnými značkami stojí množstvo tvrdej práce a zanietenia ľudí vytvoriť a dokázať niečo viac. Spojenie trpezlivosti, systematického úsilia, rôznorodosti a profesionality dokáže napísať príbehy, ktoré sú inšpiratívne aj dnes. Toto je príbeh značky PRIMALEX, ktorá skrášľuje naše príbytky už päťdesiat rokov. Veríme, že ak ho spoznáte aj vy, budete značke ešte lepšie rozumieť a možno sa budete na svet farieb pozerat inými očami.

Each brand has its story and each creator would like to point out that everything that has been created on its behalf has always been joyful, pleasant and as easy as winning. Yet, if it was that easy, we would not probably be able to appreciate it for long and would not perceive personalities and circumstances accompanying its creation and further development with recognition and humility. There are brands that have got to the top quickly; however, there also brands that have had to come a long way in order to become what they are at present. No matter how quickly they have been rising to stars, there is a lot of hard work and passion of people wishing to create and achieve something more behind the brands. The combination of patience, systematic efforts, variability and professionalism can write stories which are inspiring even today. This is the story of the PRIMALEX brand, which has been beautifying our homes for fifty years already. We believe that if you also get to know it, you will better understand the brand and probably look at the world of colours through different eyes.

P. Kavalir

1 /

Dedičstvo priemyselnej revolúcie

Břaská továrň a krajina okolo nej si toho pamätajú veľa. Je to rozprávanie mnohých príbehov, ktoré pripomínajú cesty potokov a riečok, zlievajúcich sa do mohutného prúdu súčasnosti. Sú to príbehy, z ktorých väčšina upadla skôr či neskôr do zabudnutia, a čítať ich dnes môžeme už len z nepatrných stôp dedičstva tejto úžasnej podnikateľskej tradície.

V Břasiach sa písali nielen dejiny priemyslu farieb, ale aj mnohých iných odborov. Sama obec Břasy vznikla oficiálne až v roku 1960. Ku svojmu menu prišla o niekoľko storočí skôr, podľa toho, že tu hojne rástol vres¹. Pôvodne to bola robotnícka osada, rozširujúca sa s rozvojom tunajskej, dnes takpovediac priemyselnej zóny, ktorá tu začala vznikať pred takmer dvesto rokmi². Kto by si dnes pamätal na to, že táto obec bola pôvodne domovom baníkov, sklárov, hutníkov, keramikov, a ktože dnes vie, že olejkári, ktorí v tomto kraji bývali jednou z najpočetnejších skupín obyvateľov, boli v Břasiach prvými výrobcami farieb. Už sa takmer zabudlo, že v miestach, kde sa

Príbeh břaskej továrne PPG sa pred stáročiami zrodil z rovnakého zámeru, ktorým žije jej dnešná podstata. Teda pomáhať ľuďom robiť svet okolo farebnejším. Cesta k výrobe farieb v Břasiach, nebola vôbec priamočiara, ale bola dôsledkom niekoľkých príčin. Všeobecne vzaté, nebyť dávneho využívania prírodného bohatstva tunajskej krajiny, farby by sa v Břasiach dnes nevyrábali.

dnes nachádza výrobný areál PPG, sa už okolo roku 1830 vyrábala kyselina sírová, neskôr kyselina dusičná a soľná, a kúsok ďalej stála sklárňa, v ktorej sa prvýkrát v Čechách vyrábalo tabuľové sklo. Tiež je dobré vedieť, že pod dnešným areálom sa v hĺbke niečo málo cez 20 metrov vetvia chodby, v ktorých sa kedysi rúbalo čierne uhlie. Břaská priemyselná zóna, vymedzená dnešnými obcami Břasy, Stupno, Kříše a Vranice, bola od svojho zrodu odlesnenou planinou zvráskavenou stovkami väčších či menších povrchových ložísk uhlia, z ktorých niektoré potom prechádzali do hlbinných baní. Ku tunajskej krajine patrili i zemné krátery so štôľňami na kyzové bridlice, a v ich susedstve mnoho hút na výrobu kamenca a kyseliny sírovej. Postupom času tu vyrástlo aj niekoľko sklární, tovární na keramiku, a dokonca sa tu tavelo a valcovalo železo a vyrábali sa tu aj umelé hnojivá. Fascinujúcim princípom tejto priemyselnej krajiny bolo, že všetky tunajšie výrobné aktivity boli spolu navzájom ako ekosystém viac-menej účelovo previazané. Břaskú krajinu, zjazvenú kedysi sa

rozvíjajícím průmyslom, dnes tvorí zástavba obce. Večne sa obnovujúca sila prírody svojimi lesnými porastami zahladzuje stopy miestneho podnikania k nepoznaniu.

Pánom tejto unikátnej krajiny bol v 18. storočí šľachtický rod Šter-

nberkovcov³. V tej dobe na tzv. radnickom panstve (jeho centrom bolo mestečko Radnice vzdialené 2 kilometre od Břas) žilo dohromady necelých 500 obyvateľov.

Hore: Pohľad na Břasy zo severu v roku 1872

Dole: Pohľad na Břasy v súčasnosti

2/

Na počiatku bol vitriol, teda kyselina sírová

V stredoveku to bola pre remeselnú výrobu kľúčová surovina. Ako prví ju od 16. storočia vyrábali alchymisti a jej užívanie sa rozšírilo medzi lekármi na liečbu kadejakých neduhov. Názov vitriol vznikol z latinského slova vitrum, teda sklo. A to preto, že vitriol pôvodne označoval kryštalickú látku pripomínajúcu sklo, z ktorého sa následne vyrábala kyselina sírová.

Spracovanie kamenca v 18. storočí

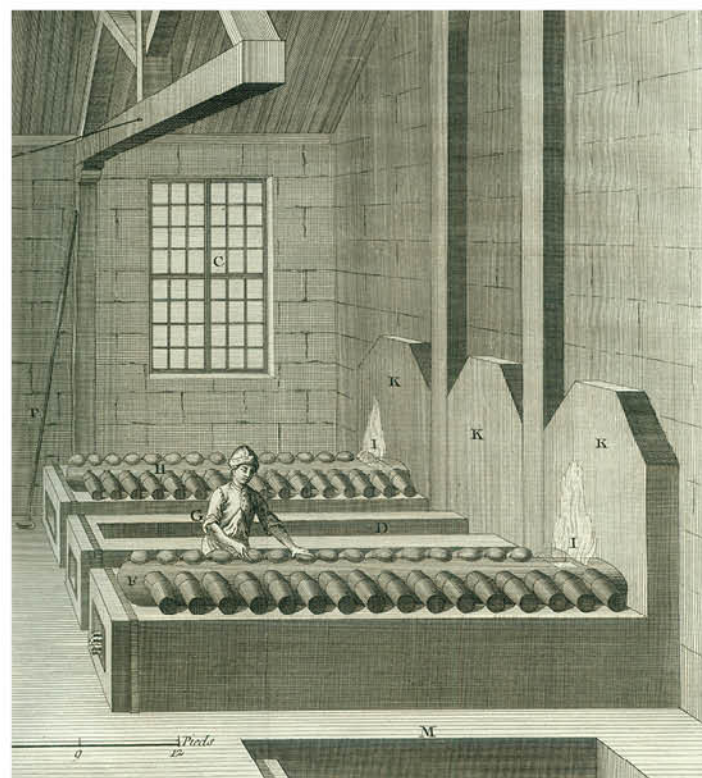
Vitriol sa vyrábala rôznymi, pomerne zložitými spôsobmi, v našom prípade z tzv. kyzových bridlíc, ktoré sa nachádzali v okolí Břas. Tie obsahovali veľké percento síry a po vyťažení zo zeme sa nechávali v hromadách zvetrávať. Pritom sa prelievali vodou a hnilým močom, čím vznikala lúh, z ktorého sa prirodzeným odparovaním a zahrievaním v špeciálnych peciach získavala kryštalická substancia, tzv. vitriolový kameň, alebo tiež kamenec⁴. Ten sa potom pálil, resp. destiloval v zvláštnych peciach, tzv. hutách, kde sa tak získaval konečný produkt – kyselina sírová alebo aj, ako sa jej vtedy hovorilo, vitriolový olej. Sám majiteľ panstva Kašpar Šternberk vo svojich memoároch zaznamenal, že tzv. vitriol na jeho domíniu začali v tzv. olejňách vyrábať koncom 16. storočia tejto technológie znali tesári z Lipska a Prahy⁵. Vitriol údajne získavali aj destiláciou uhlia s veľkým obsahom síry, pochádzajúcej z miestnej uhoľnej panvy, o ktorej bude ešte reč.

Výroba kyseliny sírovej pokračovala v tomto kraji až do začiatku tridsaťročnej vojny, kedy boli podnikatelia nútení, čoby prenasledovaní protestanti, po Bielej hore svoje ťažisko opustiť⁶.

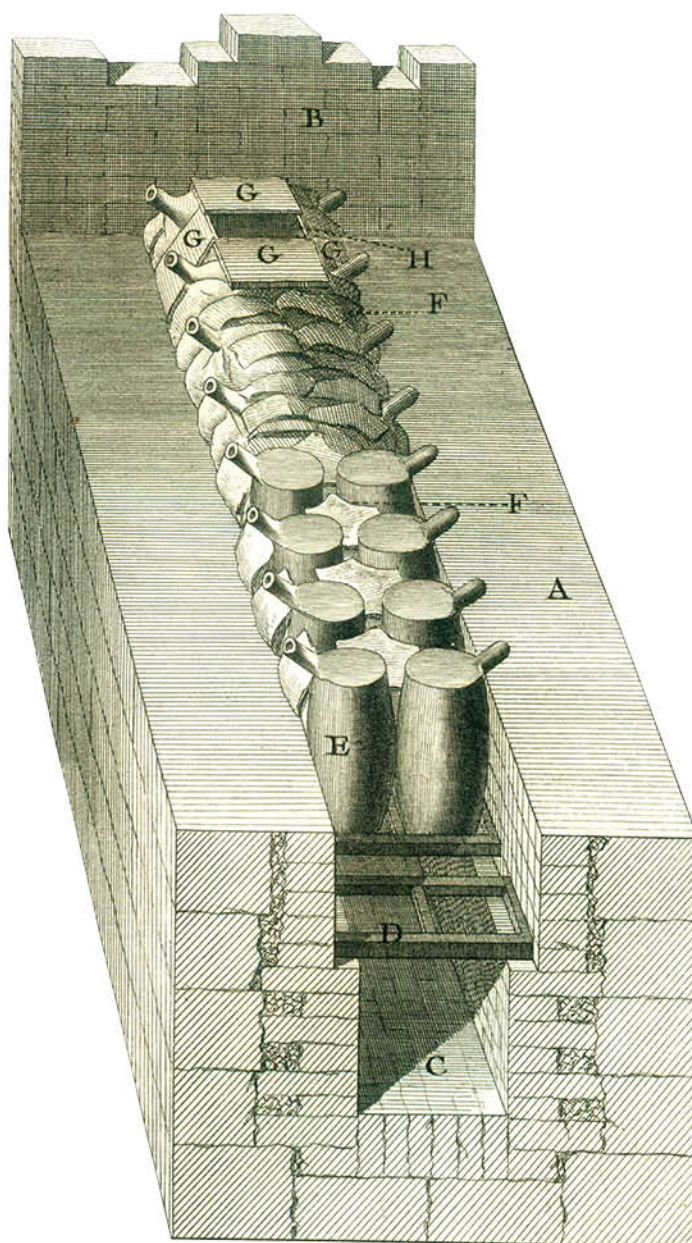
Renesancia břaskej výroby kyseliny sírovej nastala v tretej štvrtine 18. storočia, kedy začala intenzívna ťažba tunajších bohatých ložísk kyzových bridlíc, ktoré boli pre výrobu kyseliny sírovej ideálne⁷. Vitriolové hutu a bridlicové lomy s výrobným zázemím existovali najmä okolo susedného mestečka Radnice, v Darové,

< Alchymistické laboratórium z 18. storočia

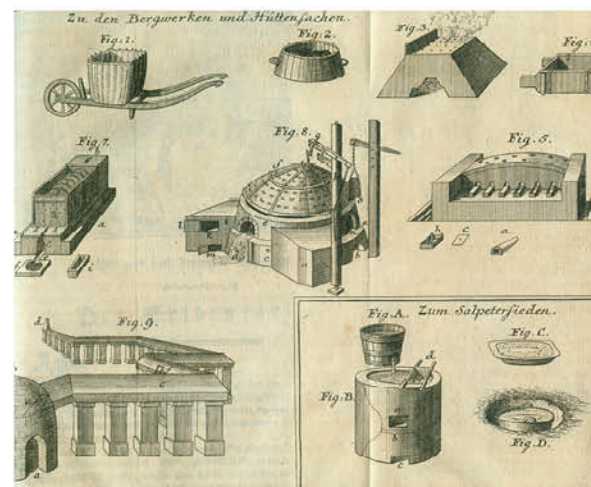
Chomli a Liblíně, a predovšetkým v obci Kamenec, ktorá dostala názov práve kvôli tunajšej koncentrácii ťažby a spracovaniu vitriolového kameňa. Špecializovaná továreň tam bola založená v roku 1778 grófom Ledeburgom, okrem zelenej skalice, vitriolového kameňa, vyrábala od roku 1793 aj vitriolový olej, teda kyselinu sírovú⁸. A k čomu kyselinu sírovú vtedy svet tak potreboval? Predovšetkým ku bieleniu utkaných látok, najmä prádla. Neobišli sa bez nej ako manufaktúry na spracovanie kože, výrobcovia sukien alebo klobúkov, tak aj papierne. V roku 1832 sa podľa štatistik v Čechách spotrebovalo celkom 14 ton kyseliny sírovej. Bola potrebná aj pri výrobe indiga, ktoré sa v kyseline rozpúšťalo⁹. Kyselina sírová sa tiež miešala s melasou, a tak sa získavalo čierne leštadlo na obuv nádherného lesku¹⁰. Zúročiť sa dali aj lúhy vznikajúce pri jej výrobe, resp. vitriolového kameňa, ktoré sa miešali s vápnom a so vzniknutými zrazeninami sa hnojili polia. Toto pri svojom podnikaní využila aj jedna z majiteľiek radnického panstva, barónka Stallburková, ktorá s výrobou tzv. umelej sadry v Břasiach začala v roku 1822¹¹.

18. storočie - pec na kyselinu sírovú

18. storočie - pec na kyselinu sírovú

18. storočie - námety z výroby kyseliny sírovej

Miestnu produkciu kyseliny sírovej využili aj jej rodinní príbuzní na to, aby v Břasiach v rokoch 1853 zriadili a do roku 1865 prevádzkovali továreň na výrobu fosforu z kostí hospodárskych zvierat.¹² Podobnú továreň založil v Břasiach-Vranově aj knieža Auersperg, tá bola v prevádzke až do roku 1900.¹³ V roku 1849 sa tradičný spôsob výroby kyseliny sírovej začal v Břasiach dopĺňať celkom odlišnou a menej nákladnou technológiou v olovených komorách. V roku 1871 sa základná výrobná surovina, vitriolový kameň, začala nahrádzať horninami - železitými a meďnatými kyzami, ktoré sa do Břas najskôr vozili až z Porýnia alebo z Karpát, a od roku 1878 dokonca až zo Španielska.¹⁴ Exportom kyseliny sírovej, bez ktorej sa nezaobišli napríklad ani rafinérie pri výrobe petroleja, sa břaské olejárne stali svetoznámy.¹⁵ Starck si výrobou kyseliny sírovej, a to nielen v Břasiach, zaistil prakticky svetový monopol.¹⁶ Vitriolové bridlice sa od stredoveku ťažili hlavne v obci Kamenec, asi 7 kilometrov od Břas, kde sa nachádzali ďalšie výrobné kyseliny sírovej. Aj tieto lomy a výrobné si Starck od roku 1846 prenajal.¹⁷

16. storočie - prospekcie minerálov >

3/

Uhoľným centrom priemyselnej revolúcie

Traduje sa informácia, že uhlie a jeho horľavé vlastnosti objavil už v roku 1619 medzi Vranovíciami a dnešnými Břasami istý vranovický kováč, ktorý ich následne vo svojej vyhni, namiesto dovtedy tradičného dreveného uhlia, začal používať¹⁸. Systematická ťažba uhlia sa v břeaskej panve začala rozvíjať až koncom 18. storočia v režii niekoľkých podnikateľov z radov šľachty. Rozvoj dobývania tu priamo súvisel s tunajšími ložiskami kyzových bridlíc, resp. s budovaním miestnych hút na výrobu kyseliny sírovej. Ich pece sa totiž stretávali so stále väčším problémom – nedostatkom dreva z ubúdajúcich okolitých lesov. Uhlie sa tak pre nich stalo omnoho lepším palivovým zdrojom. Prvým, kto existenciu týchto oboch prírodných surovín v Břasiach v rámci svojho podnikania využil, bol barón Antonín Hochberg. V roku 1789 zriadil uhlím vykurovanú olejáreň s menom Terezie.

Symbolom počiatku priemyselnej revolúcie sa na prelome 18. a 19. storočia stali parné stroje a s nimi spojený mohutný rozvoj ťažby uhlia. Práve bohaté ložiská vysoko výhrevného čierneho uhlia vystupujúce v Břasiach a okolí až k povrchu zeme, v tzv. Radnickej panve dlhej približne 3,5 a širokej 1,5 kilometra, sa stali druhou príčinou vzniku břeaskej priemyselnej zóny.

Bane v Břasiach koncom 19. storočia

V roku 1813 založil ďalšiu olejáreň pomenovanú Kateřina, a potom na Břasiach rýchlo pribúdali ďalšie olejárne iných podnikateľov¹⁹. V podobnom tempe sa rozširoval aj počet uhoľných baní. Ťažba uhlia rýchlo presiahla potreby miestnych olejární a stúpajúci dopyt po ňom, od všetkých priemyselných podnikov po celých Čechách, sa stal predmetom prekvitajúceho obchodu.

Uhlie sa v prvopočiatkoch ťažilo v širokých jamách a v košoch sa ručnými rumpálmi vyťahovalo na povrch. Veľký rozvoj ťažby uhlia v okolí Břas nastáva na počiatku 19. storočia, za majiteľov panstva grófov Jáchyma a Kašpara zo Šternberku.²⁰ V roku 1844 sa prvýkrát k vyťahovaniu uhlia použil parný stroj.²¹ V 60. rokoch 19. storočia sa uhlie začalo ťažiť tzv. odkrývacou metódou, teda povrchovo. Stačilo odkopať asi polmetrovú vrstvu ornice a objavilo sa uhlie. Tak vznikali niekoľko desiatok metrov široké a niekoľko metrov hlboké ťažné jamy, z ktorých sa do strán rozbiehalo niekoľko ťažobných štôl. Týmto spôsobom sa uhlie

v celej strednej Európe dobývalo len v Břasiach. Až časom, keď sa uhlie vyťažilo v najvrchnejších vrstvách (výška slojov dosahovala až 9 metrov), sa aj v Břasiach, rovnako ako v strednej časti radnickej uhoľnej panvy,²² objavili klasické hlbinné ťažobné veže a s nimi šachty a štoly.²³ Len v dnešnom katastri obcí Břasy, Kříše a Darová sa nachádzali bane Anna, Bartoloměj, Hedvika, Johanna, Marie, Matylda, Paulina, Leiwald a Zdenko. V susednom katastri obce Stupno sa ťažilo v baniach Filip a Jakub a v katastri Vranova a Vranovic to boli bane Barboara (zasahujúca až do dnešného areálu PPG), Terezie, Bedřich, Kateřina a Kristina.²⁴ V rokoch 1895 až 1903 ťažba uhlia v okolí Břas vrcholila.²⁵ V dvadsiatych rokoch väčšina uhoľných šacht v týchto katastroch zostávala v rukách Šternberkovcov (Hedvika, Matylda a Florentina) a len baňa Liewald bola majetkom spoločnosti Dolové a průmyslové závody.²⁶ Ten bol v katastri Břas, a v celej oblasti spolu s baňou Matylda, zďaleka najväčším a najdlhšie prevádzkovaným, a to až do roku 1969.

Baňa David v roku 1872, ťažba bola ukončená v roku 1890

Ťažba na začiatku 20. storočia

Baňa Anežka pri Třemošné-Orlíka v roku 1872,
zriadená v 60., zrušená v 90. rokoch 19. storočia

Baňa sv. Martin koncom 60. rokov, zanikla v 70. rokoch 19. storočia

Baňa Liewald v roku 1872, ktorú v roku 1865 kúpil po požiarí A. Starck

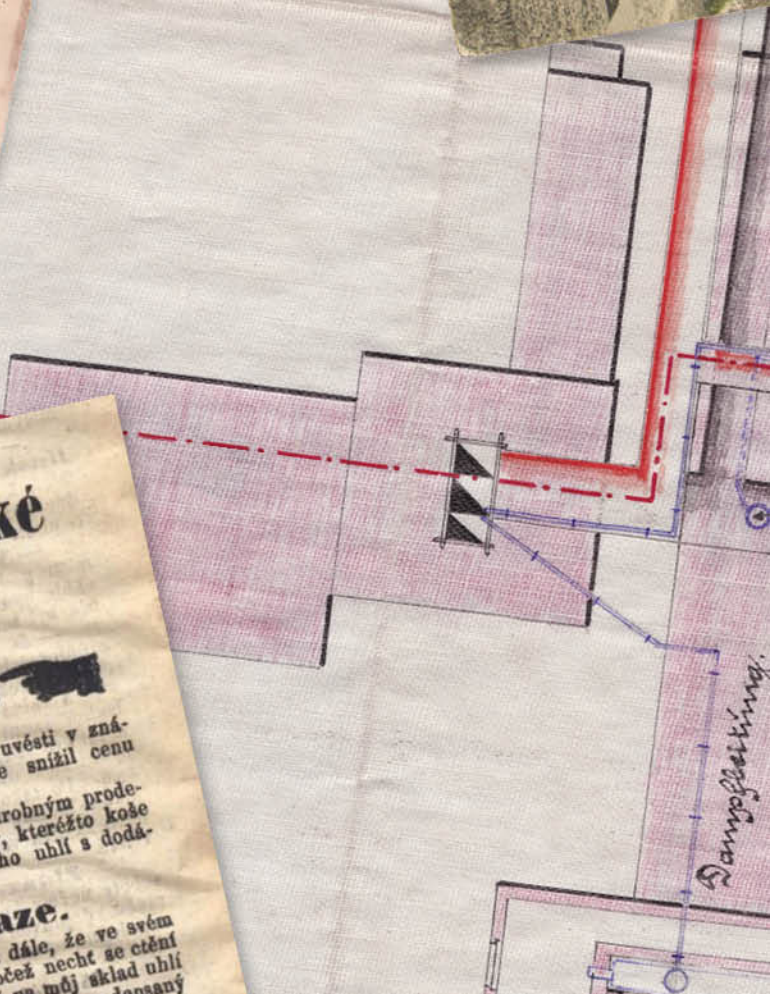

Baňa sv. Jiří v katastri obce Stupno v roku 1872

Kameňouhoľná ťažba bane sv. Bartolomeja v roku 1872

2.

**Nejjemnější radnické
uhlí**

za sníženou cenu

Dovoluji sobě velectnému p. t. obecnstvu uvést v známost, že jsem dnem 25. listopadu t. r. počínaje snížil cenu nejmenšího uhlí radnického.

Velkoobchod svůj zanaším se též s drobným prodejem uhlí radnického za jeden centnýř vid. váhy, kteréžto koše si centnýř takového uhlí s dodá.

52 kr. r. m. v Praze.

Stupno-Brasy
ampa k nakládání uhlí.

Worthington-
Sinnys
B
Duplex-
Sinnys

Aufriss.

Gruben-

4/

Prichádza Johann David Starck

Podnikateľskú dráhu Johanna Davida Starcka predurčil jeho otec, majiteľ tkáčskej manufaktúry v Krasliciach u Sokolova, ktorého spoločníkom sa spolu so svojimi bratmi stal aj Johann David. Čoskoro sa v tkaní látok osamostatnil a rozhodol sa, že aj bielenie a farbenie vlastných látok bude vykonávať vo svojej réžii. K tomu, okrem iného, potreboval aj veľké množstvo kyseliny sírovej, ktorú musel draho nakúpenú dovážať. Preto sa rozhodol, že si ju bude vyrábať sám. A tak v roku 1792 zakladá v Stříbrné u Kralic svoju prvú výrobu kyseliny sírovej. Dobré totiž vedel, že jej produkciou zhodnotí nielen vlastnú textilnú výrobu, ale urobí s ňou dobrý obchod aj medzi ďalšími producentmi látok, a tiež medzi záujemcami, ktorí pre svoju výrobu kyseliny potrebovali. Preto si na Loketsku prenajíma alebo skupuje ložiská hornín bohatých na síru, pri nich postupne zriaďuje ďalšie huty na oleum a v roku 1800 už kyselinu vyrába celkovo v 35 peciach.²⁷ V roku 1804, kedy nastupujúca priemyselná revolúcia začala využívať čierne uhlie, kupuje pozemky a so svojimi ložiskami sa ako prvý

Medzi prvými prospektormi, ktorí spoznali v nerastnom bohatstve bŕaskej krajiny, teda v jej kyzových bridliciach a uhlí, svoju podnikateľskú príležitosť, bol aj Johann David Starck – hlavný reprezentant priemyselnej revolúcie v Čechách, resp. počiatku a rozvoja továrni chemickej výroby na konci 18. a na začiatku 19. storočia.

na Sokolovsku púšťa do ťažby uhlia a využíva ju k prevádzke svojich podnikov.²⁸ A rovnako, ako v prípade kyseliny sírovej, tak aj produkciou tejto komodity položil základ Starckovho chemického impéria, ďaleko presahujúceho hranice Čiech. Po napoleónskych vojnách Johann David pokračoval na Sokolovsku v akvizíciách banských podnikov iných podnikateľov, a rovnako aj v ich rôznorodých prevádzkach s chemickou výrobou. V roku 1816 kúpil aj závod v Starém Sedle, ktorý sa stal novým sídlom jeho neustále rozširujúceho sa chemicko-banského konglomerátu, ktorý svojim rozsahom a spektrom výrobnej činnosti nemal v Čechách obdoby. Jednu z najväčších olejární Starck založil neďaleko svojej prvej hnedouhoľnej bane pri robotníckej osade v Svatave, ktorá po ňom dostala a dodnes nesie meno – Davidov. Kvalitných ložísk bridlice na výrobu vitriolového kameňa na Sokolovsku pomaly ubúdalo, a preto Starck svoju pozornosť zamerlal na severné Plzeňsko, ktoré bolo týmito zdrojmi od stredoveku preslávené. A tak už v roku 1802 v Hromiciach kupuje

pozemky s ložiskami bridlice, ktorú začína ťažiť a vyrába z nej vitriolový kameň, ktorý následne dováža do svojej huty v Davidove a vyrába kyselinu sírovú. Snaha po väčšej efektívnosti výroby kyseliny sírovej vedie Johanna Davida k tomu, že v roku 1807 necháva s pomocou odborníkov zo Saska priamo v Hromniciach vybudovať prevádzku na výrobu kyseliny. Všetka doteraz rozptýlená Starckova produkcia sa od tej doby koncentruje práve tam a od roku 1824²⁹ do neďalekých Břas, bohatých ako na kamencové bridlice, tak na uhlie. V roku 1826 Starck v Břasiach kupuje od miestneho podnikateľa Mečíře prvú hutu na kyselinu sírovú, a potom sa stáva majiteľom ďalších dvoch tu zavedených podnikov a niekoľko ďalších výrobní kyseliny si tu aj v okolí prenajíma.³⁰ V roku 1831 si Starck za kvalitu svojej kyseliny odnáša z pražskej výstavy zlatú medailu.

V roku 1833 sa v Kaznějove, vzdialenom asi tridsať kilometrov od Břas, objavili ložiská uhlia, čo spolu s tamojším výskytom kyzových bridlíc a ďalších nerastných surovín predurčilo túto lokalitu za jedno z najdôležitejších stredísk Starckovej chemickej výroby v Plzeňsku. A to predovšetkým kyseliny sírovej, síranu hlinitého, kyseliny dusičnej, soľnej, kostného gleju, fosforu či neskôr i hnojivého superfosfátu. Rozvoj břaskej aglomerácie to však ani v najmenšom nezpomalilo. V roku 1837, kedy bol Starck za svoje hospodárske zásluhy od cisára obdarený šľachtickým titulom, pracovali preňho v břaských závodoch už bezmála dve stovky robotníkov.³¹ Na prelome 30. a 40. rokov Starck svoje podnikanie v Břasiach rozšíril o vlastnú ťažbu uhlia, a to tak, že kúpil baňu Jiří, a potom získal majetkový podiel na ťažbách Jan Nepomucký a Bartoloměj. V roku 1841 Starckova firma stavia v Břasiach aj vlastnú tehelňu.³² V tom roku David Starck náhle vo svojich 71 rokoch umiera a riadenie firmy preberá jeho syn Johann Antonín (1808–1883).

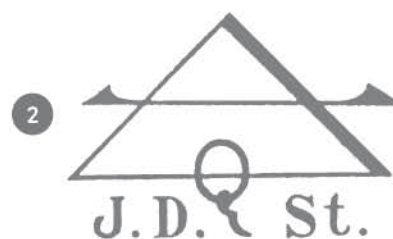
1/ Pečatidlo J. D. Starcka

2/ Logo J. D. Starcka - Archív Sokol uh. spol. fond DPZ

3/ Břasy s okolím v roku 1839

4/ Starckovo sídlo v Starom sedle pri Sokolove, Světozor 1875

5/ J. D. Starck

Zámek, hutě sírné a vitriolové v Altsattlu.

5/ Břasy za čias Johanna Antonína

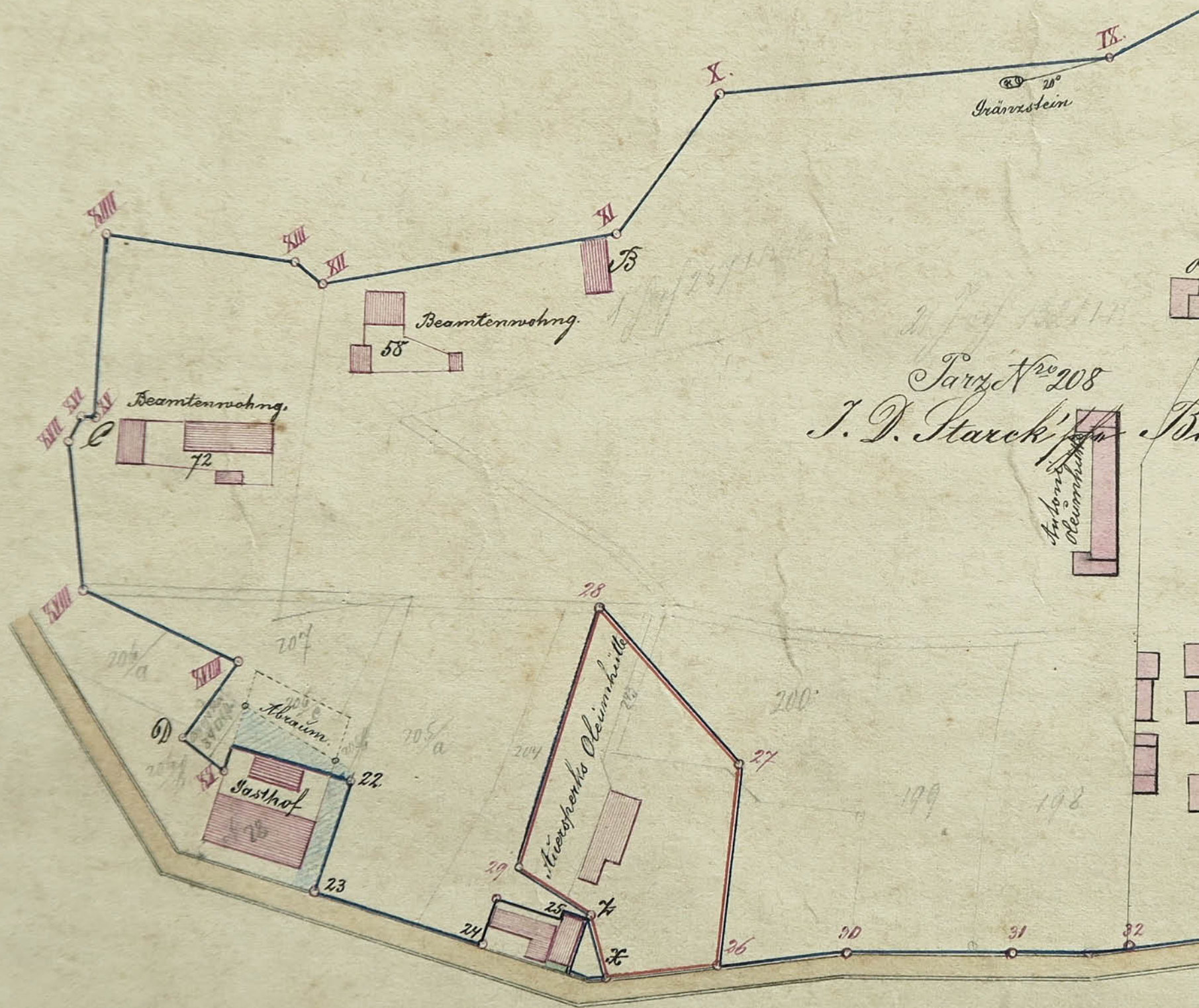
V roku 1844 Starck junior rozširuje z Kaznějova do Břas výrobu kyseliny soľnej³³ a tento rok v Břasiach zasyčal jeho prvý parný stroj, ktorý nahradil prostriedok s dvoma koňmi v záprahu, ktorým sa až doteraz vyťahovalo uhlie v nádobách na lane šachtou z bane von.³⁴

Ale napríklad manuálnu prácu pri drtení vitriolového kameňa kladivom nahradil parný stroj až v roku 1858.³⁵ V roku 1849 Johann Antonín zavádza v Břasiach výrobu kyseliny dusičnej.³⁶ Pozvoľna do výroby zavádzanej sily parného stroja, vtedy ešte zdatne konkurujú ľudské svaly. Pravdaže do istej miery, ako svedčí jeden z vôbec prvých baníckych štrajkov v Čechách, ktorý v Břasiach medzi baníkmi vypukol 6. septembra v roku 1854. Deväťdesiatštyri vzbúrených baníkov sa zlepšenia svojich pracovných podmienok nedočkalo a na viac štrnásť vodcov tejto rebélie bolo po-

Skláreň a továrne na kyselinu soľnú
a sírovú v dnešnom areáli PPG >

Larry No 208
 J. D. Starck's B.

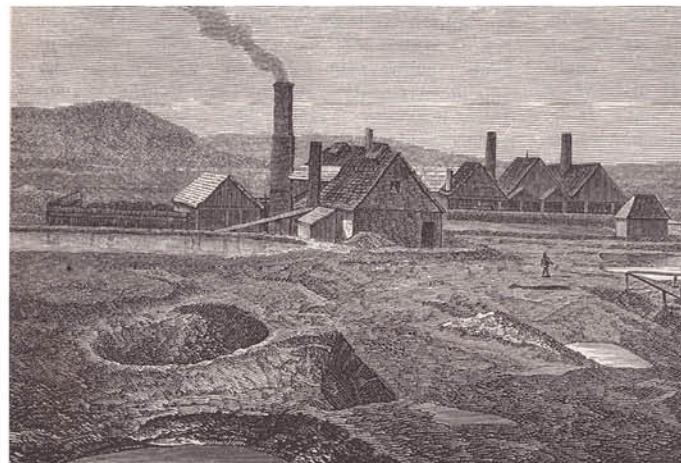
Skláreň a továrne na kyselinu soľnú a sírovú v dnešnom areáli PPG

6/

Ako sa zrodila výroba farieb v Břasiach

Veľmi podobné sa pri výrobe kyseliny sírovej používali v Břasiach aj v poslednej štvrtine 19. storočia, kedy miestna produkcia vrcholila a Starckovci boli majiteľmi už piatich břaských olejární. V okolí fungovalo ďalších asi 15 prevádzok ako Starckovcov, tak aj ďalších podnikateľov.⁴² Olejárne mali rôzny počet destilačných pecí. Pece pracovali na ten spôsob, že sa do nich ako do horáku zapustili stovky keramických nádob fľaškovitého tvaru (v češtine nazývané ako tzv. kolmy), ktoré sa naplnili kúskami roztlačeného vitriolového kameňa. Do ústia týchto nádob sa potom vsunuli o niečo menšie, tvarovo podobné keramické fľaše (tzv. vorlágy), ktoré sa naplnili dažďovou vodou. Prepojené hrdlá nádob sa namazali ťlom a popolom, a po viac ako 30 hodinách topenia v peci vodu vo fľašiach (tzv. vorlázach) presýtili výparmi z ohňa sálajúcich keramických nádob, a tak vznikala kyselina sírová. Ak sa nepálilo opatrne, niektoré nádoby popraskali, za čo kuriči dostávali pokuty. A naopak, pokiaľ prikladali do pece rovnomerne, získavali za minimálne škody prémie.

Behom viac než troch storočí dosiahla technológia výroby kyseliny sírovej značný pokrok. Malé primitívne destilačné piecky nahradili v 18. storočí väčšie špeciálne pece s mnohými destilačnými jednotkami.

Prvá továreň na farby - Světozor 1875

OTVORY
PRO
PLAMENY.

"PEKLO"

BUDNÍKY

VORLÁG

FAGOT

POHLED S HORA NA PEC
BEZ PLOTEN | VIDĚTI FAGOTY |

VORLÁG

K

K

ROŠT

POHLED S HORA NA PEC
BEZ PLOTEN A FAGOTŮ.
| VIDĚTI KOLMA A VORLÁGY. |

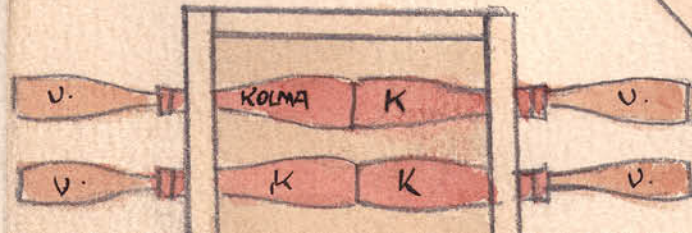
KOLMA

K

K

K

POPEL

7 /

Prvá farba z mŕtvej hlavy

Spočiatku pre caput mortuum nebolo žiadne väčšie praktické využitie. Až 19. storočie objavilo, že tento prášok sa zmiešaný s fermežou stáva výbornou farbou na drevo, a najmä na železo. Ešte pred tým, než bolo caput mortuum objavené ako cenná surovina na výrobu farieb, používalo sa v Břasiach ako hnojivo. Najmä slivky boli vraj potom pekne veľké a mali krásne zelené listy, ale stromy nemali podľa pamätníkov dlhé trvanie.⁴³ Na bŕaských kopách, kam sa caput mortuum vyvážalo, miestni obyvatelia pestovali hrach, šošovicu aj ďatelinu, ktorých rastu výsypky mimoriadne prospievali.⁴⁴ Začiatok priemyselného zúžitkovania caput morta, teda oxidu železitého, sa v Břasiach datuje od roku 1870,⁴⁵ resp. pred viac než 150 rokmi, kedy tu Starckova industria zriadila prvú prevádzku na výrobu farieb. Na báze odpadového prášku z pecí sa nevyrábala len

Po vypálení vitriolového kameňa zostával v kolmách tehlovo červený prášok, ktorému, pretože bol jedovatý, už stredovekí alchymisti nehovorili inak ako caput mortuum, teda mŕtva hlava, a vo svojich spisoch ju tak príznačne označovali lebkou.

tradičná tehlovo červená základná farba, ale aj ďalších 41⁴⁶ farieb - od žltej až po purpurovú a tmavofialovú. Túto širokú škálu dosahovali rôzne dlhým pálením oxidu železitého v rôznom pomere s kuchynskou soľou a následným, buď rýchlym alebo pozvoľným ochladzovaním. Napríklad žltá farba sa získavala hodinovým pálením caput morta s dvoma percentami soli a pomalým ochladzovaním.⁴⁷ Pálenie sa dialo v keramických trubiciach, tzv. fagotoch, s dĺžkou viac ako meter a priemerom asi 15 centimetrov, ktorých v jednej peci bývalo asi 60.

Farby, či už v práškovej podobe alebo zmiešané s fermežou, prípadne s inými olejmi, sa do celej Európy

Kolma s odrazeným hrdlom >

expedovali v kadiach alebo sudoch,⁴⁸ a vydobyli si dobrú povest' vďaka svojej trvanlivosti. Používali sa najmä v hamburských dokoch k náterom lodí. V roku 1874 nechal Starck v Břasiach, na mieste neskoršej továrne na ultramarín, postaviť novú výkonnejšiu továreň na farby z caput morta.⁴⁹ V poslednej štvrtine 19. storočia sa v nej ročne vyrábalo asi 12-tisíc ton farieb.⁵⁰ S úpadkom výroby kyseliny sírovej, teda s koncom produkcie caput morta, sa v roku 1917 v Břasiach zastavila aj výroba tohto druhu farieb.⁵¹ Do tej doby sa k výrobe farieb, resp. umelého okra, krátku dobu využívali lúhy z kopy vyťaženej zeminy, ktoré v Břasiach zaberali plochu približne dvadsiatich hektárov.⁵² Od roku 1875 sa na výrobu farieb používal aj hlinený oker, ktorého veľké ložisko sa otvorilo v Lhotke u Radnic.⁵³

Relikty stien z použitých retor a kolíem v Křišiach

Danteho peklo v Břasiach

Múzeum v Rokycanoch sa stará o rukopis
vykresľujúci obraz práce v jednej břaskej olejárni,
ktorá autorovi dávnych spomienok
pripomínala Danteho peklo:

*„To pochopíme, keď si uvedomíme,
že do tohto čarodejného obrazu zapadal zjav
olejkára, ktorý sa tu občas objavil... Bol celý
červený od prášiaceho sa caput morta, ruky
aj tvár... Aby si olejkári chránili odev pred
žieravou kyselinou, používali psie kože,
hlavne chlpy z bernardínov obrátené naruby.
Zavesili si ich okolo krku a previazali v páse.
Ak olejkár vyšiel pred budovu a vydýchol,
tu sa mu z úst aj dymilo.“⁵⁴*

8/

Modrá, ktorá dobyla celý svet

V odbore železitých farieb bola Starckova firma svetoznáma, ale trh stále viac žiadal aj jasnejšie modro-zelené odtiene, ktoré kvôli obmedzeným možnostiam princípu výrobnéj technológie v břaskom výrobnom portfóliu chýbali.

Starck už od roku 1809 vyrábal vo svojom podniku v obci Stříbrná v okrese Sokolov pomerne zložitým spôsobom z modrého kobalt-natého skla exkluzívnu modrú farbu, tzv. šmolku,⁵⁵ avšak jej cena bola príliš vysoká, čo výrobu limitovalo. Žiarivo modrý pigment sa pôvodne vyrábal z prírodného minerálu lapis lazuli (či lazurit), ktorý sa používal už v starom Egypte a jeho pôvodom bol hlavne Afganistan. A pretože táto farba putovala do Európy cez more, dostala podľa toho svoje meno – ultramarín (z latinského označenia „ultra mare“, doslovne spoza mora). Mimoriadne vysoká cena tejto vzácnnej farby bola daná predovšetkým tým, že jej jasne žiarivý odtieň ne strácal nič zo svojho jasu ani po niekoľkých storočiach. Dostupnejšou sa táto farba začala stávať po roku 1827, kedy pokrok vedy v chémii objavil jej umelú výrobu, a to predovšetkým v Nemecku, ktoré takmer ovládalo trh s touto komoditou v celej Európe. A to aj po roku 1864, kedy sa na verejnosť dostalo prostredníctvom jednej knihy výrobcu úzkostlivo strážené tajomstvo jeho výroby. Teda

podrobný popis, čo robiť s tromi základnými surovinami, teda kaolínom, sírou a sódou. Výrobná činnosť niektorých prevádzok Starckovho konzorcia bola s týmito surovinami úzko spojená, takže bolo len otázkou načasovania, kedy sa firma pustí aj do výroby ultramarínu.⁵⁶ A pretože spôsob výroby farieb z caput morta v Břasiach nemal od jeho výroby ďaleko, a tiež preto, že sa neďaleko od Břas v Horní Bříze nachádzali bohaté ložiská kaolínu, bolo rozhodnuté vybudovať novú prevádzku práve v břaskej priemyselnej zóne. Z Nemecka bol pozvaný odborník na výrobu ultramarínu, chemik Fürstenauer, aby zaviedol výrobu ultramarínu v areáli prevádzky farieb. To sa stalo v roku 1875.⁵⁷ Břaský ultramarín nedosahoval kvalitu nemeckých produktov, a údajne preto Fürstenauer na ďalšie snahy vyrovnáť sa prvotriednym výrobcom rezignoval a vrátil sa do Nemecka. Podľa jeho inštrukcií vo výrobe, či skôr v pokusoch a vývoji technológie, vraj pokračoval snaživý mladý chemik Hapfner, ktorému sa systematickým úsilím a trpezlivosťou podarilo nakoniec vyrobiť konkurencieschopný ultramarín, ktorý si vzápätí získal ohlas po celej rakúsko-uhorskej monarchii. O výrobe a obchode s ultramarínom v habsburskej monarchii mala firma Starck už v roku 1886 uzavretú kartelovú dohodu s niekoľkými ďalšími výrobcami ultramarínu a pod desiatkami vlastných a ich obchodných značiek sa modrý prášok z Břas už koncom 19. storočia vyvážal do zahraničia, a to najskôr na Balkán a začiatkom 20. storočia sa dostal aj na trhy Južnej a Strednej Ameriky, Ďalekého východu, Číny, Egypta, Indie a ďalších krajín. Odbyt nachádzal najmä v tropických krajinách, napríklad v Indonézii,⁵⁸ a to preto, že unikátnou vlastnosťou ultramarínu je, že na slnku ani pri vysokých teplotách nestráca nič zo svojej jasnosti, a navyše výnimočnou vlastnosťou modrého pigmentu je i to, že má tepelnoizolačné schopnosti, a dokonca aj to, že odpudzuje hmyz.⁵⁹ Okrem farbenia látok sa ultramarín používal aj ako dôležitá surovina v rôznych oblastiach priemyselnej výroby – ako optický

< Výroba ultramarínu

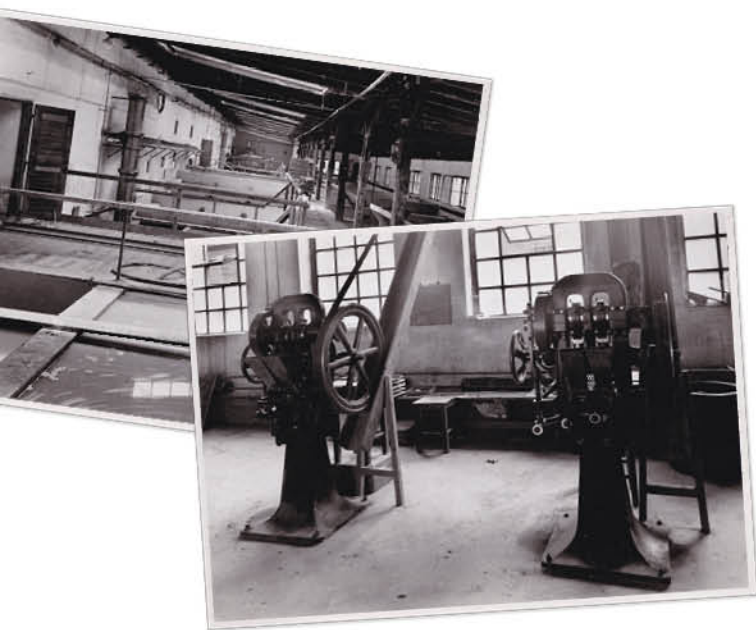
Ultramarínka Mlýny 1942

rozjasňovač farieb produktu, napríklad v papierňach alebo v cukrovaroch, a v neposlednom rade aj pri praní najmä bieleho prádla. Tradičné výrobné technológie ultramarínu sa v Břasiach zásadne zmenili v roku 1930, kedy sa prešlo na výrobu sodného ultramarínu, vyrábaného novopálením v šamotových vedierkach pri teplote asi 800 stupňov.⁶⁰ Výrobný proces sa od tej doby prakticky až do roku 1990, kedy bola výroba zrušená, nezmenil. V roku 1958 sa kapacita výroby ultramarínových pecí zvýšila z pôvodných 845 ton na 1050 ton za rok, pričom viac než polovica produkcie išla na export.⁶¹ Z európskych krajín smeroval hlavne do Švajčiarska, Nórska, Fínska, Švédska a Grécka. V Afrike do Egypta, Sudánu a Nigérie. Najviac odberateľov bolo v Číne, Indii, Pakistane, Barme, Thajsku, Malajzii, Indonézii a Turecku. Ďalej potom v Mexiku a Bolívií. Za vzorné plnenie exportných dodávok ultramarínu za 1. polrok roku 1959 obdržala prevádzka Břasy dokonca čestné uznanie ministrov zahraničného obchodu a stavebníctva.⁶² V roku 1960 dokonca břaská továreň v rámci medzinárodnej socialistickej súťaže merala svoj pracovný výkon s istým výrobcom ultramarínu vo východonemeckom Schindlerwercku. A zvíťazila s rozdielom jedného percenta...⁶³ Tohto roku sa vo vedení podniku v Horní Bříze kalkulovalo s tým, že sa ročná výroba břaského závodu dosahujúca už 1400 ton, do roku 1965 zvýši na 1800 ton.⁶⁴ Preto bola v roku 1961 dokončená prístavba dvoch ultramarínových pecí, vďaka čomu kapacita narástla o 270 ton.⁶⁵ Ale v polovici 60. rokov začal záujem trhu o ultramarín,

doma aj vo svete, pomaly upadať, a to v závislosti od toho, ako sa postupne modernizovali a menili výrobné technológie najrôznejších odborov, ktoré pre svoju výrobu ultramarín doteraz využívali. Výroba ultramarínu v Břasiach dosiahla svoje historické maximum v roku 1966, kedy bolo zabalených 1665 ton. Od tej doby nastáva pokles výroby, a tým aj zhoršovanie jej rentability.⁶⁶ Plán na rok 1969 počítal s výrobou 1500 ton, ale ani ten sa naplniť nepodarilo, keďže exportných zákaziek čím ďalej tým viac ubúdalo, hoci sa modrý prášok v drevených dvestolitrových sudoch expedoval asi do päťdesiatich krajín celého sveta.⁶⁷ V roku 1975 ich bolo už len 20.⁶⁸ S klesajúcim objemom produkcie sa výroba stávala, čím ďalej tým viac strato-ovou. Aj keď za tonu ultramarínu platil Egypt takmer tisíc dolárov a výrobné náklady boli asi 15 tisíc korún.⁶⁹ Ultramarín sa v Egypte používal najmä v textilnom priemysle, a to na bielenie tradičných mužských odevov, podobne ako v Singapure alebo v Malajzii, kam

sa vyvážal už okolo roku 1900. Napriek technickému pokroku doby zostávala výroba ultramarínu manuálna, fyzicky namáhavá práca v mizerných hygienických podmienkach, plná bezpečnostných rizík. Zatiaľ čo zamestnancov pri výrobe caput morta kedysi prezrádzalo ich červené zafarbenie, celú prevádzku na výrobu ultramarínu a jej pracovníkov farbila všadeprítomná modrá.

Pre mnohé priemyselné odbory býval ultramarín nenahraditeľný, napríklad pri výrobe vápna, omietok, cementového tovaru, umelých hmôt, atramentu, farieb, pasteliek, pri výrobe papiera, mydla, linolea aj pri bielení cukru. Nezaobišli sa bez neho tiež výrobcovia gumy, napríklad pre topánky v gottwaldovskom Svite.

Až do sedemdesiatych rokov, kedy sa na trhu objavili prvé pracie prášky s prísadami optických zjasňovačov farieb, zostával ultramarínový prášok, predávaný v modro-žltých papierových krabičkách s nápisom Pradlenka, nenahraditeľnou pomôckou v procese prania, resp. sa pridával do posledného procesu plákania, aby ako biele, tak aj farebné prádlo pekne žiarilo.⁷⁰ Z vyššie uvedených príkladov je zrejmé, že výroba ultramarínu bola zastaralá, veľmi primitívna a jediná v republike, skrátka ju nebolo možné zrušiť, odhliadnuc od jej ekonomického profitu.⁷¹ V roku 1978 išlo na export do západných krajín už len niečo málo cez 500 ton a východné krajiny odberali len 80 ton.⁷²

Ročná spotreba v tuzemsku, rovnako ako na konci 80. rokov, bola stále okolo 200 ton.⁷³ Na zásadnú modernizáciu výroby podniku chýbali peniaze, a tak pokračovala neujasnenosť jej koncepcie, prehlbovaná úplne nevyhovujúcimi podmienkami pracovného prostredia, a to ako z hľadiska hygieny, tak aj bezpečnosti práce.⁷⁴ Ako záchytka splaškových vôd zo závodu a odpadových síranových vôd z výroby ultramarínu, slúžila neďaleko od závodu vzdialená bývalá ťažobná jama na uhlie, tzv. oprám, ktorá sa časom premenila na modrú lagúnu bez života. V roku 1978 zavdala celoštátne sa prebúdzajúcu väčšiu pozornosť k otázkam ochrany životného prostredia tomu, že riaditeľstvo podniku objednalo vypracovanie štúdie, ktorá riešila problematiku likvidácie odpadových vôd z bŕžského závodu. Trvalo celých osem rokov, než bola štúdia, ktorá v konečnom dôsledku nakladanie s odpadovou vodou ani nevyriešila, hotová. Rozhodla však o dlhoročnej nejasnosti osudu výroby ultramarínu. A pretože štúdia konštatovala, že vybudovanie čističky odpadových vôd by stálo 40 miliónov, priniesla praktické riešenie v tom, že navrhla, aby bola do roku 1992 výroba ultramarínu postupne zlikvidovaná.⁷⁵ Bolo to v dobe, keď prevádzka na výrobu ultramarínu mala stále väčší problém získavať zamestnancov, ktorí sa potýkali aj s častými poruchami výrobných zariadení, alebo keď bola výroba obmedzená kvôli nedostatku sódy, kalcinovaného kaolínu, či iných surovín alebo materiálov.⁷⁶ V roku 1987 sa ultramarínu vyrobilo už len niečo málo cez 500 ton.⁷⁷ Agónii prevádzky zasadili príslovečnú ranu z milosti novembrové udalosti roku 1989 a v roku 1990 bola výroba v rodiačom sa novom ekonomickom systéme, na počiatku procesu reštrukturalizácie celého závodu, zlikvidovaná.

Výroba ultramarínu >

i

Použitie ultramarínu bolo naozaj všestranné. Jedným zo stovky odberateľov bol aj gumárenský podnik J. Dimitrova v Bratislave, odkiaľ prišla jedného dňa do Břas poštová obálka s razítkom "prísne tajné". Obsahovala objednávku na dodávku 40 kg ultramarínu, a to na výrobu policajných obuškov.

ULTRAMARINE

Mark

Trade
Made in

ULTRAMARIN

WIEN

1873

LONDON

1862

Netto

Gramm

AZUL DE ULTRAMAR

CALIDAD SUPERIOR
1 lb^a

9/ Břasy ako centrum keramickej výroby

Už v roku 1866 existuje v tesnom susedstve prevádzky na výrobu kyseliny, v miestach dnešného závodu PPG, výrobňa keramických nádob.⁷⁸ Štvorboké kameninové fľaše, v ktorých sa kyselina do sveta rozosiela, mali objem približne 20 alebo 10 litrov a ich hrdlo sa uzatváralo šróbovým uzáverom a omazávalo sa ľlom. Fľaše sa následne stavali do drevených debien a proti rozbitiu ich chránili medzi ne napichané piliny.⁷⁹ Potom, čo okolo roku 1888 bola v Břasiach zastavená tradičná výroba kyseliny sírovej, a potom ďalšia chemická produkcia, výroba keramiky tu nezanikla, ba naopak, rozvíjala sa aj produkcia iných druhov výrobkov, predovšetkým pre potreby chemickej výroby Starckovho impéria, ako boli najmä rôzne nádoby na chemikálie, vrátane vypúšťacích ventilov. Keď sa začal vyrábať sodný ultramarín v keramick-

Výroba kyseliny sírovej v Břasiach vytvorila priestor aj na výrobu keramiky. Spotreba keramických nádob, rovnako ako transportných fliaš a ďalších keramických súčastí výrobných technológií, bola tak veľká, že sa ich oplatilo vyrábať priamo na mieste.

kých nádobách, tak práve aj o tie sa rozšíril výrobný program keramickej továrne. V 30. rokoch sa k portfóliu keramickej továrne pridala aj výroba šamotového tovaru, hlavne rôzne tvarovaných tehál. Bežné tehly sa v Břasiach vyrábali tiež, a to celkom v štyroch tehelnách, z ktorých jedna patrila Starckovej firme. Ďalšia tehelná, a to tehelná Antonína Kadlece v Břasiach-Vranove, sa v 20. rokoch premenila na výrobu kameniny, predovšetkým kanalizačných rúr, tehál a rôznych nádob a žlabov pre dobytok.⁸⁰

Portfólio Břaskej kyselinovzdornej keramiky - 30. roky >

Farebná história PRIMALEXU

Pripomienkou keramickej výroby v Břasiach, a súčasne aj výroby kyseliny sírovej, sú dodnes patrné relikty oporných stien okolo tamojších domov a záhrad, ktoré boli vyskladané z destilačných nádob z pecí na výrobu kyseliny sírovej, ktoré sa pri pálení v peci poškodili a v mnohých tisícoch sa ako odpad kopili na skládkach.

i

Olejkári si s obľubou nechávali od svojich učeníkov v keramickej fľaši (tzv. vorlágu) alebo v keramickej nádobe (tzv. kolme) s urazeným hrdlom prinášať z továrenskej jedálne oproti závodu pivo, pretože tak vraj zostávalo krásne studené a malo potom údajne zvláštne príjemnú vôňu.⁸¹ A pív snáď každý, kto pracoval pri peciach, kde bývalo cez päťdesiat stupňov, vypil denne cez dvadsať.

Móda bytovej architektúry 60. rokov priniesla nový dizajn aj do kvetinových aranžmánov. V jeho duchu prišla obľuba vysokých štíhlych váz. Ich špecifickému tvaru sa keramické nádoby (tzv. kolmy) z Břas veľmi podobali. A pretože ponuka v obchodoch bola veľmi obmedzená, ľudia, najmä z Prahy, podnikali, hlavne v nedeľu, výpravy do Břas, aby na miestnych haldách, zarastených breзовými hájmi, vyhrabávali z navážok vyhodенých keramických fliaš (tzv. vorlágov) a nádob (tzv. koliem) tie najviac zachovalé kusy. Tými si potom skrášľovali svoje príbytky. Pisár vranoveckej kroniky sa sťažuje na to, že kvôli týmto trofejám mnohí dokonca aj lámali vo vsi múriky a záterasy poskladané z týchto fliaš, aby ich potom aj predávali za 50, neskôr dokonca až za 200 korún.⁸²

Keramická výroba v roku 1942

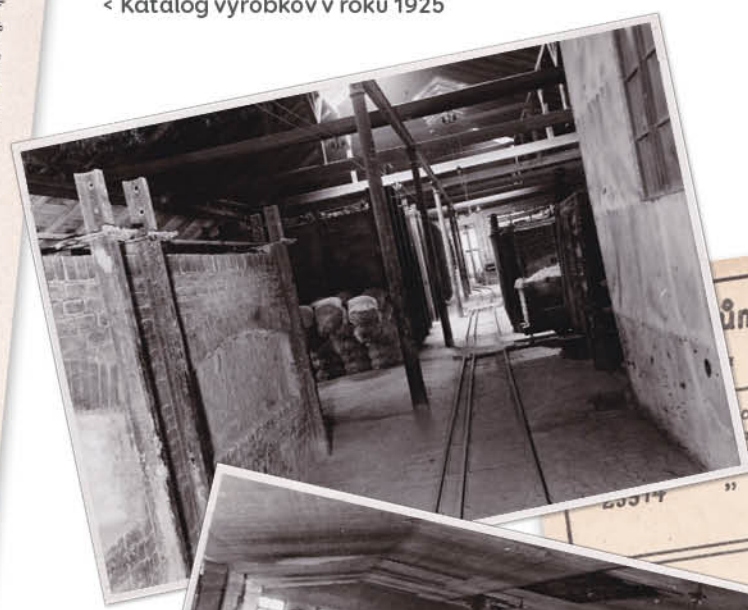
ŽÁVODY
RCK

STRIE.

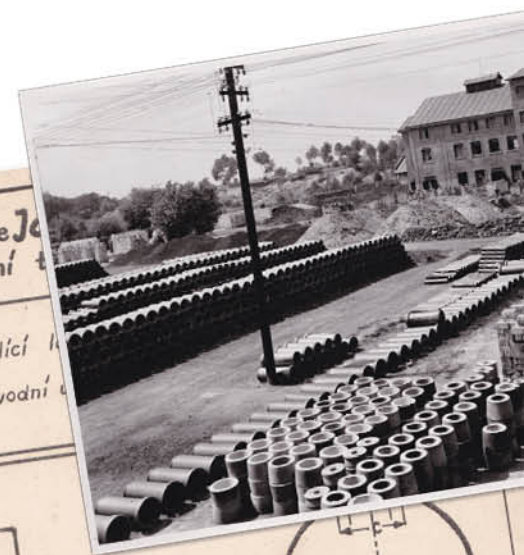
NÉ
DŽÍ
VÉ ZBOŽÍ

< Katalóg výrobkov v roku 1925

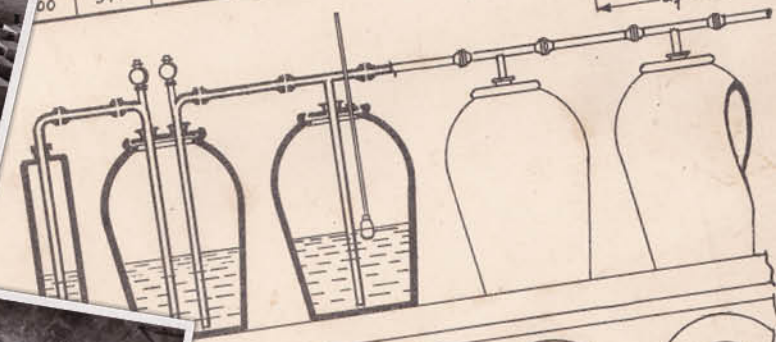
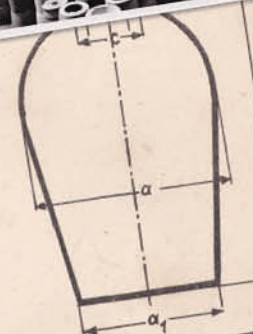

Úmyslové závody dřive J
Praha II. Revoluční t
ová dopravní nádoba.
ní baterie na kyseliny, bělicí
ní nádoba s výpustkou.
s víkem na vodní

	b	c
120	1150	350
120	1290	350
820	1320	400
820	1390	400
850	1460	400
850	1530	400
900	1540	400
970	1620	400

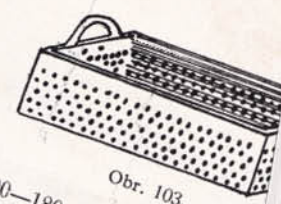
259.

Koše k leptání.

Obr. 102.

Obr. 103.

Hrnce k nalévání.

ŽÁVODY DŘÍVE JAN DAV. STARC

2591.

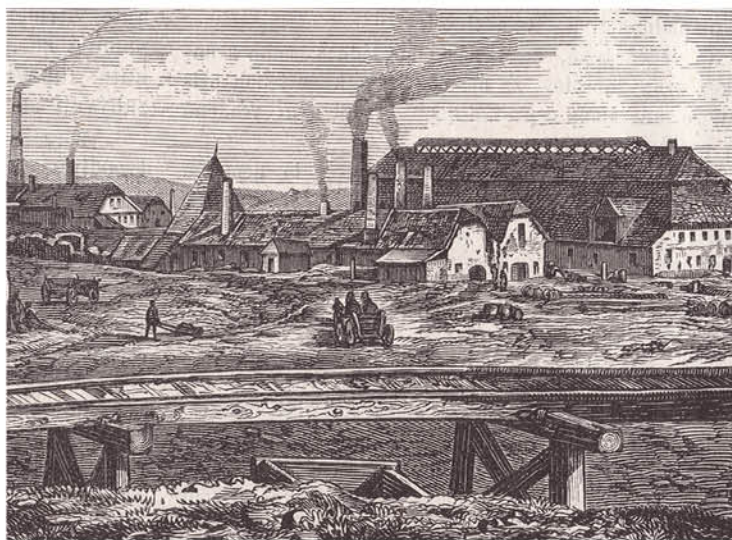
L	a	b	c
500	950	1075	350
600	950	1250	350
700	1080	1140	400
750	1080	1190	400
850	1080	1330	400
900	1080	1410	400

259

10/

Svetoznáme břaské sklo

Vynález sklárskych pecí vytápaných uhlím zásadne podporil rozvoj sklárskeho priemyslu a podnikateľskú príležitosť si v ňom nenechal ujsť ani David Starck.

Pri výrobe kyseliny soľnej bola vedľajším produktom Glauberova soľ, ktorá bola pre výrobu skla potrebná. Preto v bezprostrednej blízkosti svojich výrobní kyseliny soľnej a uhoľných baní ako v Rychnově na Sokolovsku, tak aj v Břasích zakladá v roku 1853 prvú sklárňu tabuľového skla. Už o rok neskôr sa sklárne rozširuje o ďalšie pece, rovnako tak aj v rokoch 1860 a 1864.⁸³ Dňa 14. januára roku 1861 sklárne vyhorela.⁸⁴ Ukázalo sa, že nebolo dosť vody na hasenie, a preto bol v jej susedstve vybudovaný malý rybníček na dažďovú vodu, ktorý slúžil aj na prevádzku parných kotlov.⁸⁵ V roku 1872 topenie uhlím v sklárskych peciach nahradil plyn z uhoľných generátorov. V roku 1874 si Starckova

< Starckova sklárne na tabuľové sklo vľavo
a Mečírova huta vpravo

břaská sklárni drží evropský primát v najväčšej veľkosti taviacej panvy v Európe. Pracuje v nej 600 robotníkov, prevažne nemeckej národnosti, ktorí vyfukujú sklenené valce a tie potom rozvíjajú do sklenených plátov.⁸⁶ O dobrej kvalite a povesti břaského skla svedčí zlatá medaila, ktorú si Starck doviezol už v roku 1855 zo svetovej výstavy v Paríži.⁸⁷

Sklenené tabuľky, samozrejme, Starck nevyrábala sám. Vďaka prítomnosti uhlia si moderné pece na sklo medzi Břasami a Křižami, v susedstve uhľovej bane na tzv. Bašte, postavili v roku 1858 aj Šter-

nberkovci, majitelia miestneho panstva a tiež knieža Fürstenberg. Avšak tieto sklárne nemali dlhé trvanie.⁸⁸ Hrdým nositeľom svetového pokroku břaského sklárstva sa stala Starckova sklárni, v ktorej bol v roku 1905 inštalovaný generátor na splyňovanie menej kvalitného uhlia. Jeho vynálezcom nebol nikto iný než Fritz Heller, riaditeľ uhľovej sekcie, neskôr generálny riaditeľ starckovského koncernu. Tradícia výroby skla v Břasiach skončila zrušením poslednej sklárne v roku 1920 pre jej upadajúcu rentabilitu. V rámci koncernu sa výroba skla sústredila na jeho sokolovské podniky.⁸⁹

Pracovníci Starckovej sklárne - rok 1894, MUZ Radnice

11 /

Domovom železiarov

Do hutníckeho podnikania sa Šternberkovci pustili predovšetkým vďaka bohatým zdrojom výnimočného paliva – uhlia, ktoré mali prakticky zadarmo. Vďaka tomu mohli majitelia panstva v Břasiach vystavať v roku 1848 ďalšiu vysokú pec – na liatinu, ktorá sa o šesť rokov neskôr rozšírila o valcovňu železa.⁹⁰ V roku 1867 tento břaský podnik zažil dramatické chvíle, a to, keď tam prišiel voz naložený železným šrotom z jičínskeho bojiska prusko-rakúskej vojny, ktorá sa tam prehnala pred rokom. Medzi úlomky granátov sa priplietol jeden nevybuchnutý. Explózia v hute vtedy zabila sedem ľudí a jedného koňa.⁹¹ V druhej polovici 19. storočia sa

Súčasťou břaskej industriálnej krajiny bývali aj železiarenské podniky. Pre pár centov surového železa sa už Šternberkovcom vyplatilo ťažiť rudu v Březine, vzdialenej asi len dva kilometre od Břas, aby ju od roku 1777 tavili v dedine Darová, ležiacej opačným smerom od Břas, na rieke Berounce, a to v novovybudovanej vysokej peci.

ruda pre hutu ťažila v neďalekej Březine,⁹² na vrchu Bechlav u Vejvanova⁹³ (10 km od Břas) a tiež u Ejovic a Kyšic. Hutnícky podnik v Břasiach v roku 1876⁹⁴ zanikol a potom sa premenil na skláreň,⁹⁵ ktorá fungovala až do roku 1920.⁹⁶ Na starú železiarsku tradíciu v Břasiach naviazala v roku 1932 firma Procházka a Havel, ktorá v juhovýchodnej časti obce zriadila zlievareň liatiny. Tá sa v roku 1965⁹⁷ stala súčasťou podniku Škoda Plzeň.⁹⁸

Břaská uzkoľajka v roku 1942 >

12 / Železnice

Až o tridsať rokov neskôr sa železničného spojenia dočkalo aj neďaleké mestečko Radnice. Úzkokojajka bola postavená predovšetkým preto, aby uľahčila prepravu uhlia. V roku 1871 Starck predĺžil úzkokojajku zo Stupna do Břas, ku svojej bani Liewald a tehelni, a potom bola vybudovaná odbočka do chemickej továrne, susednej sklárne, keramickej továrne a do továrne na farby a ultramarín. V roku 1908 konský záprah na trati zo Stupna do Břas nahradila sila elektrického motora lokomotívy, čím sa táto železnica stala druhou najstaršou úzkorozchodnou elektrifikovanou traťou na území Čiech. Spoločnosť Dolové a průmyslové závody mala na tejto železnici k dispozícii celkom päť lokomotív, z ktorých v prevádzke boli vždy tri a ostatné ostávali ako náhradné pre prípad poruchy.¹⁰⁰ Stojí zato pripomenúť, že ich depo sa nachádzalo približne v miestach, kde dávno predtým stála

Budovanie železničnej siete, ktoré išlo ruka v ruku s výnimočným rozvojom hospodárstva, sa v druhej polovici 19. storočia nevyhlo ani západným Čechám. Břaskú priemyselnú zónu taktiež spojila z nádražia v Stupne do Chrastu na súčasnej železnici nová úzkokojajka, hoci len pre konský záprah.⁹⁹

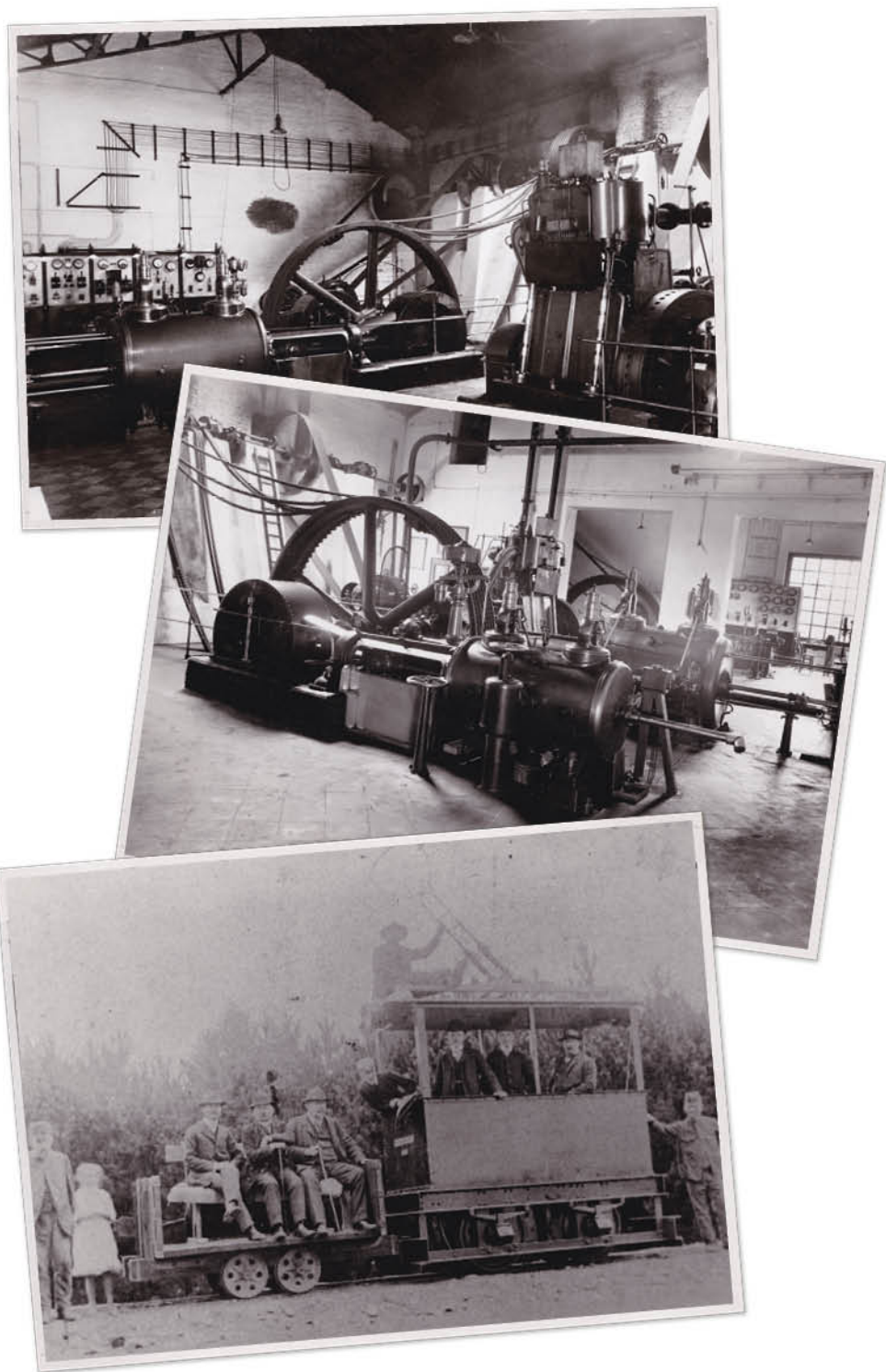
Náhľad na cestovný poriadok >

jedna zo Starckových sklární, tam, kde je dnes areál PPG. Medzi prvými výrobcami elektrickej energie v Břasiach bola Starckova továrň na výrobu farieb, ktorej parné stroje od roku 1904 roztáčali novo inštalované generátory na výrobu elektrického prúdu.¹⁰¹ Tie o štyri roky neskôr začali napájať aj novo postavené trolejové vedenie po celej trati úzkokojajky zo Stupna až do všetkých podnikov břeaského priemyselného okrsku. A to až do roku 1945, kedy bola výroba elektriny v továrni na farby zrušená a na kofajniciach sa objavili dieselové lokomotívy. V roku 1953 úzkokojajku Stupno-Břasy nahradila štandardná železničná vlečka.¹⁰² Do panorámy břeaskej priemyselnej krajiny, posiatej desiatkami výrobných závodov a dymiacich komínov, patrila aj dráha lanovky, dopravujúcej uhlie do Břeas z obce Darová na západnej periférii břeaskej priemyselnej zóny. Lanovku nechal v roku 1914 postaviť majiteľ podniku gróf Šternberk a v roku 1922 ju z Břeas predĺžil až na nádražie do Stupna.¹⁰³ Idea zriadiť lanovku vzišla z práve vybudovanej vodnej elektrárne, ktorú na mieste Čapkovho mlyna v Darovej na Beroune v roku 1913 zriadil gróf Šternberk, majiteľ radnického panstva Jiří (1888–1965). Táto elektrárň nahradila tú prapôvodnú v Břeasiach-Na Bašte. Nová elektrárň bola prepojená s parostrojňou elektrárňou baní Leiwald a obe spoločne zásobovali šternberské priemyselné podniky v Břeasiach a okolí,¹⁰⁴ a rovnako aj domácnosti v celkovo 15 obciach tohto regiónu.¹⁰⁵

Továrenská parná elektrárň v roku 1942, ^
obr. 1, 2

TMUZ Rokycany - rkp. F. Hofman /
Železnica Břeasy >

13 /

Z rodiny do rúk akciovej spoločnosti

Johann Antonín nemal potomka. Počas života sa mu nepodarilo vychovať ani svojho nasledovníka, ktorý by bol hodný prevziať správu priemyselného dedičstva. Preto tretinu majetku firmy v závete odkázal riaditeľovi bŕaského závodu, svojmu priateľovi A. Schoblochovi.¹⁰⁶

Značka Starck - Dolové a průmyselné závody bývala na každom kuse vyrobenej keramiky

Johann Antonín Starck sa podobne ako jeho otec angažoval vo veciach verejných. Bol členom panskej snemovne vo Viedni a súčasne poslancom českého snemu. Pri príležitosti svetovej výstavy vo Viedni ho cisár v roku 1873 povýšil medzi šľachticov a titul baróna si užíval ešte desať rokov, než zomrel.

Po smrti Antonína Starcka, hlavného podielníka firmy, bola v roku 1885 jej majetková podstata prevedená na novozriadenú akciovú spoločnosť s názvom Dolové a průmyslové závody, predtým Jan David Starck so sídlom v Dolním Rychnově na Sokolovsku. Okrem dedičov Starckovej rodiny, získalo podiel v spoločnosti aj niekoľko bankových domov z Nemecka, Viedne a Prahy. Rastúci vplyv na úkor akcionárov z rodiny Starckovcov získava pražský finančný magnát Julius Petschek a jeho brat Isidor. Tí naďalej skupujú akcie spoločnosti. Okolo roku 1900 sa Julius stáva jedným z hlavných akcionárov. Svoj biznis vtedy rozšíril o predaj menej kvalitného uhlia, a to vo forme brieket, ktorých výrobu vymyslel a nechal si ju v Európe patentovať. Tá bola, pravdaže, iba nepatrnou zložkou aktivít širokého spektra petrochemickej výroby jeho koncernu v Čechách, ktorá sa na počiatku 20. storočia začína koncentrovať na Plzeňsko, najmä do rozširujúceho sa Kaznějova, zatiaľ čo tradičnej výrobe v Břasích na počiatku 20. storočia práve zvoní umieráček.

14/

Koniec chémie v Břasiach

V poslednom desaťročí 19. storočia sa z Břas do Kaznějova postupne presúva výroba kyseliny sírovej,¹⁰⁷ dusičnej, síranu sodného i superfosfátu. V roku 1890 bola v Břasiach zrušená aj továreň na výrobu kyseliny dusičnej a soľnej.¹⁰⁸

Taktiež dolovanie vitriolových bridlíc v lome nad Hromicami a tamajšia výroba vitriolového kameňa boli v roku 1893 zastavené.¹⁰⁹ V roku 1901 sa budovy chemických prevádzok na výrobu kyselín v Břasiach zrovnali so zemou. V ich susedstve zostala zachovaná len továreň na keramiky a cez cestu továreň na ultramarín a výrobu farieb.¹¹⁰ Po likvidácii miestnej výroby farieb z caput morta v roku 1917 sa výroba Starckových farieb rozvíjala najmä v kaznějovskom podniku, ktorého produkty okrem iného farbili napríklad celý vozový park nemeckých štátnych železníc.¹¹¹ Břaská továreň sa od tej doby koncentrovala na výrobu chemicky odolnej keramiky a ohňuvzdorného keramického tovaru, a ďalej pokračovala aj v produkcii ultramarínu.¹¹²

Kaznějov, 1900 >

15/ Na vrchole kapitalizmu

i

V duchu židovskej tradície sa Julius Petschek, jeden z najbohatších mužov Európy, vypracoval z pozície pomocníka v obchodných transakciách, najmä v obchode s uhlím, na uhľobaróna, ktorý ovládal asi polovicu európskej ťažby hnedého uhlia. Po roku 1917 svoje investície rozšíril aj do niekoľkých európskych sklární a v roku 1921 mal už toľko peňazí, že založil vlastný bankový dom. A jeho bohatstvo ďalej narastalo.

V roku 1917 dosiahol Julius Petschek, hlavný akcionár firmy Dolové a priemyslové závody, majoritný podiel v tejto spoločnosti. Jej súčasťou, aglomerácia břežských závodov, bola len zlomkom majetku, ktorý Julius Petschek nashromáždil.

Břežský podnik, ktorý osobne prakticky nepoznal, získal výrobou prvotriednych šamotových výrobkov, kyselinovzdornej keramiky najrôznejšieho druhu, vrátane kanalizačných rúr a tiež špeciálnych mált a tmelov. Dohromady táto výroba v polovici 30. rokov ročne obnášala asi 6 tisíc ton.¹¹³ A snáď viac než keramikou bola vysoká hodnota továrne daná výrobou svetoznámeho ultramarínu. V 30. rokoch Petschkove Dolové a priemyslové závody v Kamenci obnovili výrobu caput morta ako kľúčovej suroviny pre výrobu farieb v Kaznějove.¹¹⁴

Celosvetová hospodárska kríza sa v Břežsiach prejavila v roku 1931, keď sa napríklad v uhoľných baniach pracovalo len 3 dni v týždni, Petschkova baňa David u Vejvanova sa celá uzavrela a počet 300 zamestnancov keramickej továrne sa znížil na 25, podobne tomu bolo aj v susednej továrni na ultramarín.¹¹⁵

V tieni strachu z nastupujúceho fašizmu prechádzal priemyselný gigant v roku 1933 na ďalšiu generáciu Petschkovcov, ktorí pripravili

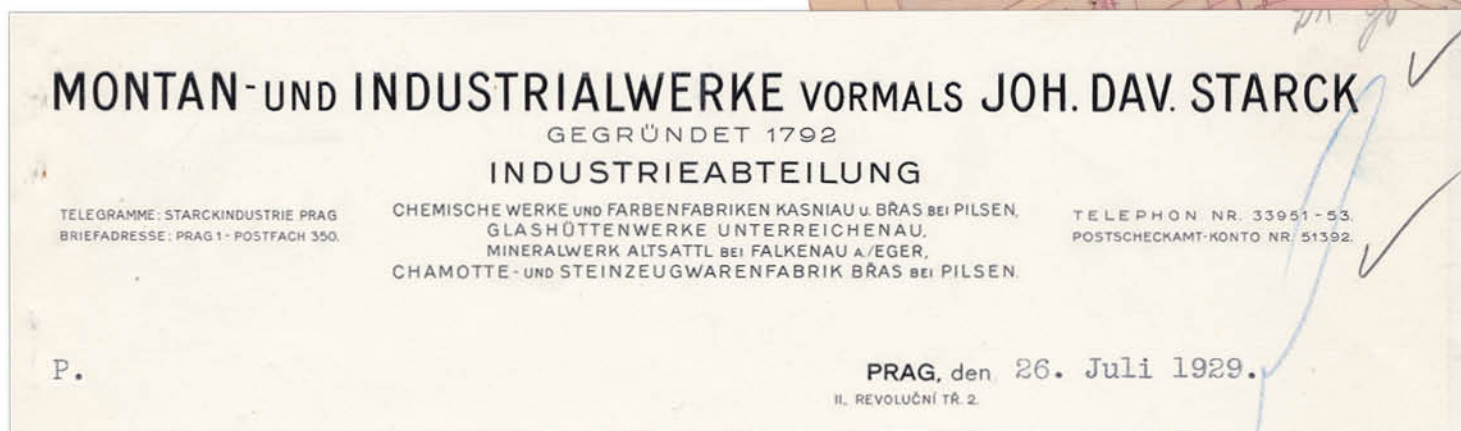
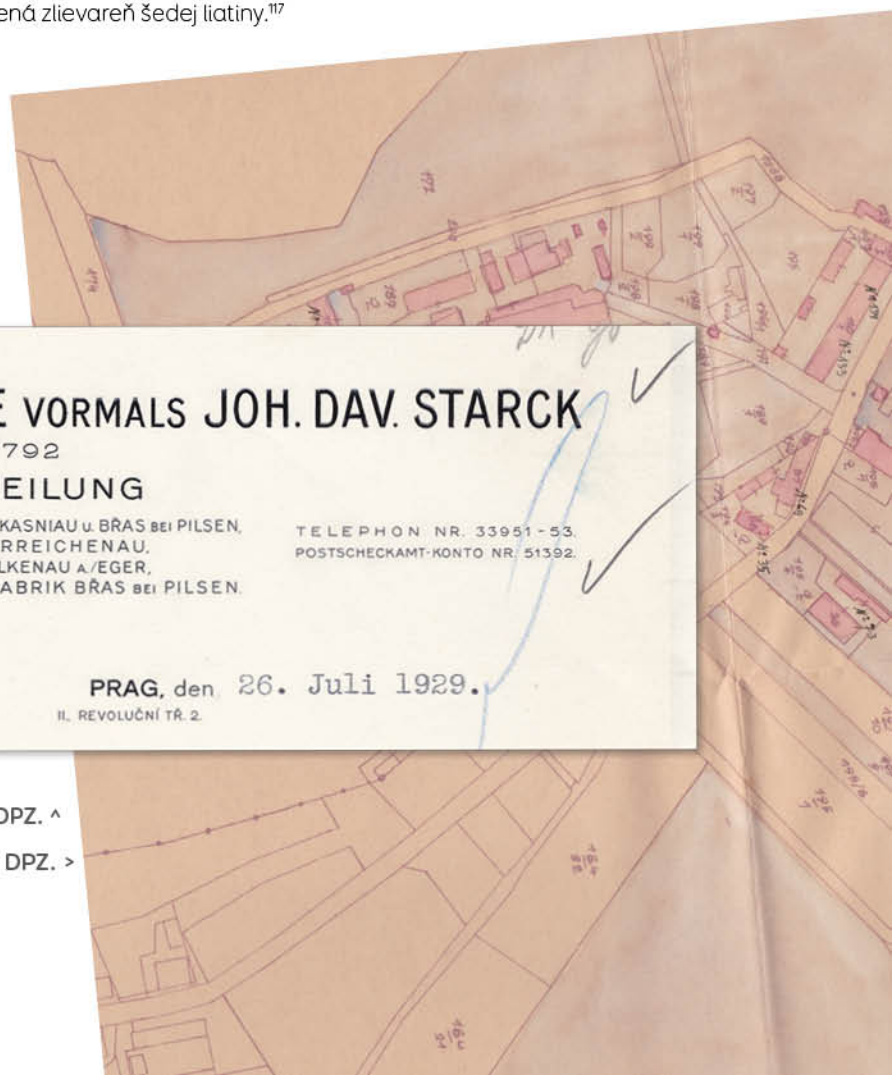
Dielňa údržby továrne - PAP 1942

plán, ako zachrániť svoj majetok. Ešte predtým, než Hitler v októbri 1938 zabral Sudety, prevádzajú Petschkovci majetkové podstaty všetkých svojich firiem v pohraničí na formálne novozaložený podnik mimo Sudet s názvom Dolové priemyslové závody so sídlom v Kaznějove a Břasiach. Týmto zložitým majetkovým prevodom akcií firiem ovládaných rodinou Petschkovcov cez konzorcium niekoľkých nearizovaných podnikov na čele so Živnostenskou bankou a cez

anglické banky, sa im nakoniec veľkú časť svojho majetku prevodom na iné spoločnosti podarilo zachrániť. Akcie týchto rôznych podnikov boli následne tajne vyvezené do Anglicka. Celá rodina Petschkovcov a ich najbližší spolupracovníci ušli pred nacistami týždeň pred zabratím Sudet v kolóne áut cez Maďarsko do Terstu, odkiaľ ďalej odplávali do Anglicka. Šoféri sa z prístavu vrátili späť domov vlakom, pretože autá, tajne osadené množstvom kamuflovaných súčiastok vyrobenými z rodinného zlata, sa nalodili s utečencami.

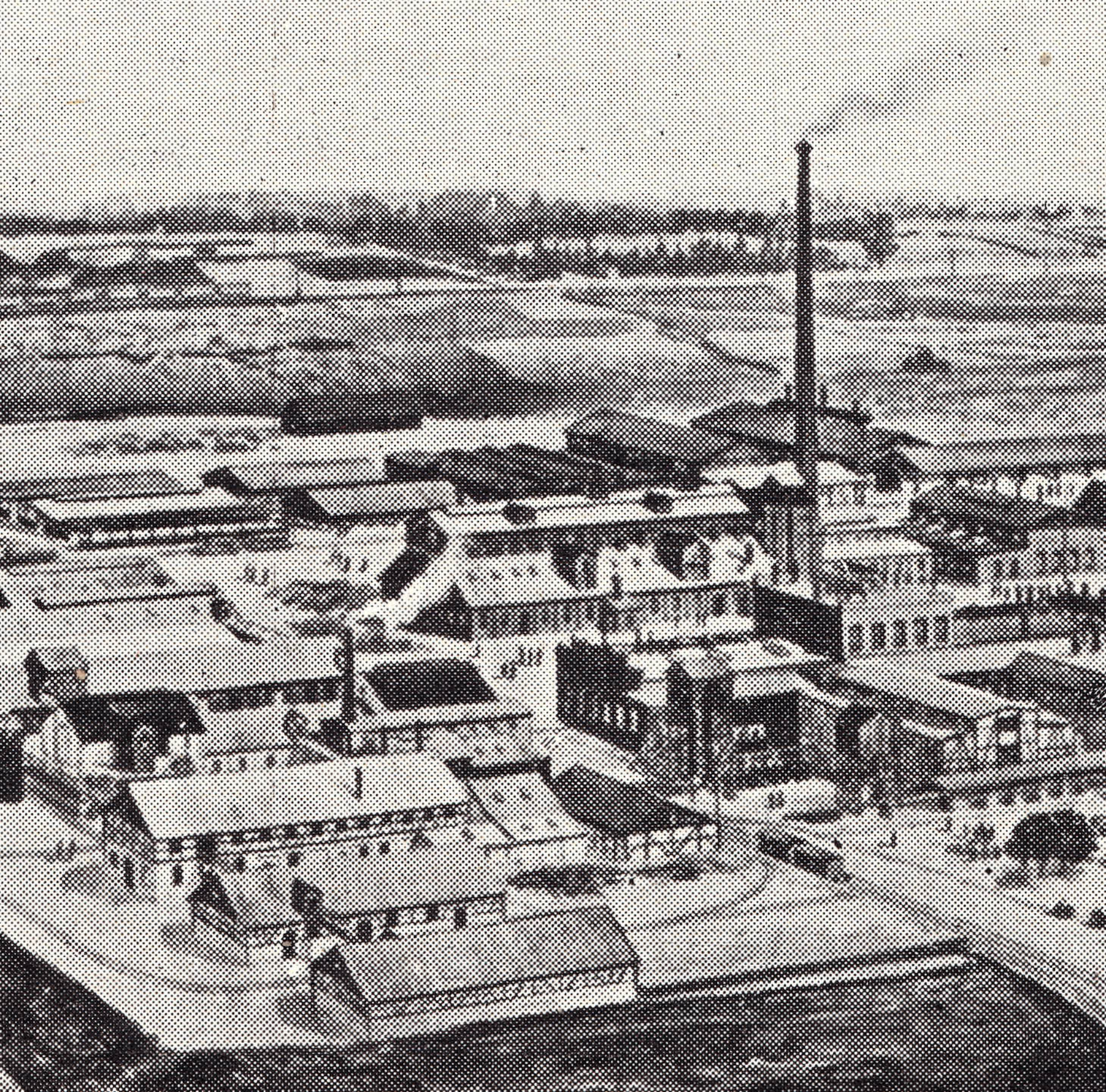
Břaská továreň spolu s ďalšími závodmi, patriacimi pôvodne Petschkovcom, sa vyššie popísanými transakciami stala pre nemecké úrady de facto majetkom dvoch anglických bánk. To, ale nebolo Petschkovcom nakoniec aj tak nič platné, pretože nacisti v roku 1942 celý podnik Dolové a priemyslové závody vrátane břaskej továrne a tiež ďalšie podniky, kde mali Petschkovci svoje akcie, skonfiškovali v prospech Nemeckej ríše.¹¹⁶

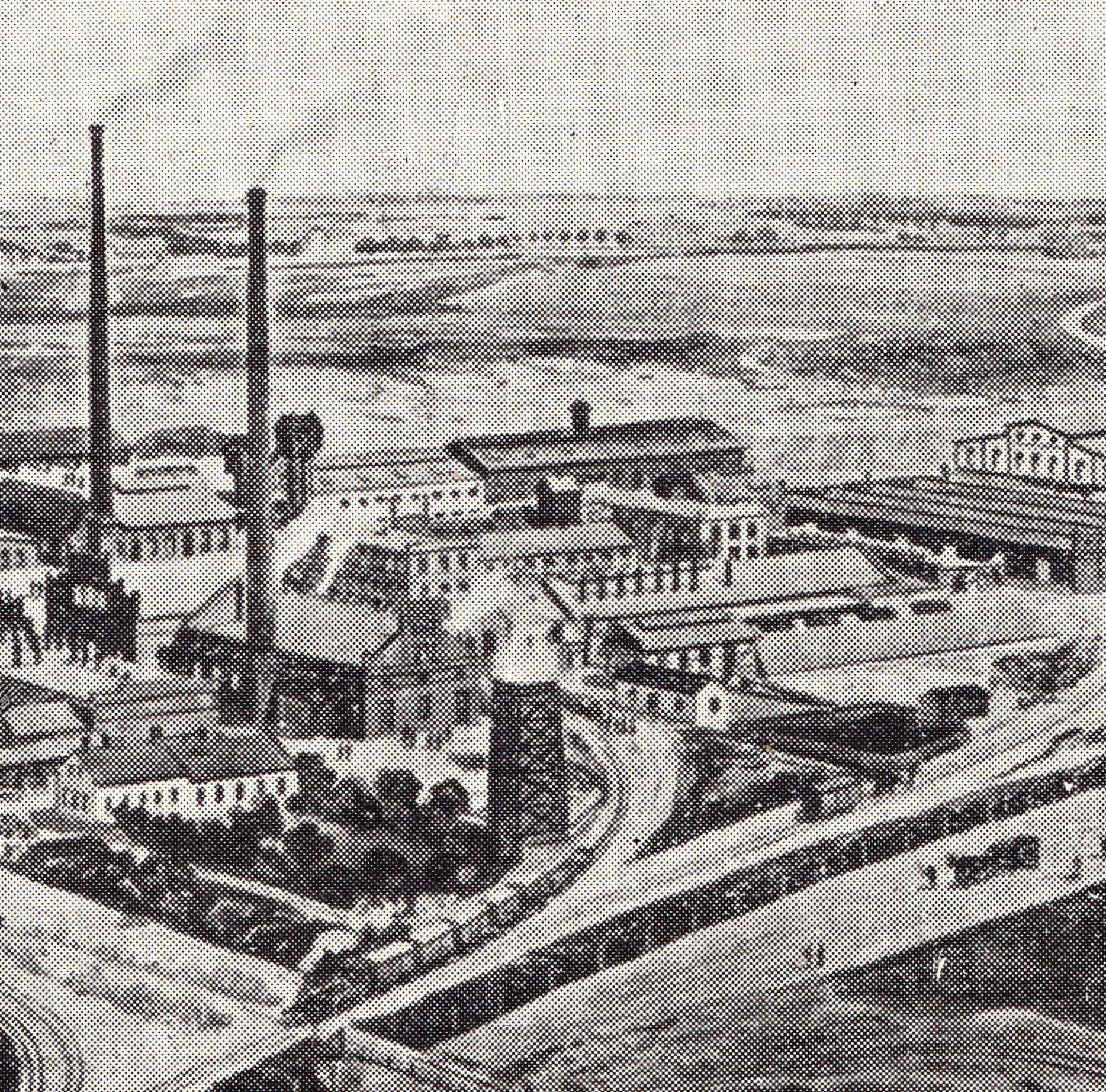
V roku 1931 priemyselnú výrobu v Břasiach rozšírila B. Havlom založená zlievareň šedej liatiny.¹¹⁷

Záhlavie firemného hlavičkového papiera - Archív Sokol. uh. spol. fond DPZ. ^

Továreň na farby a ultramarín - 20. roky - Archív Sokol. uh. spol. fond DPZ. >

16 /

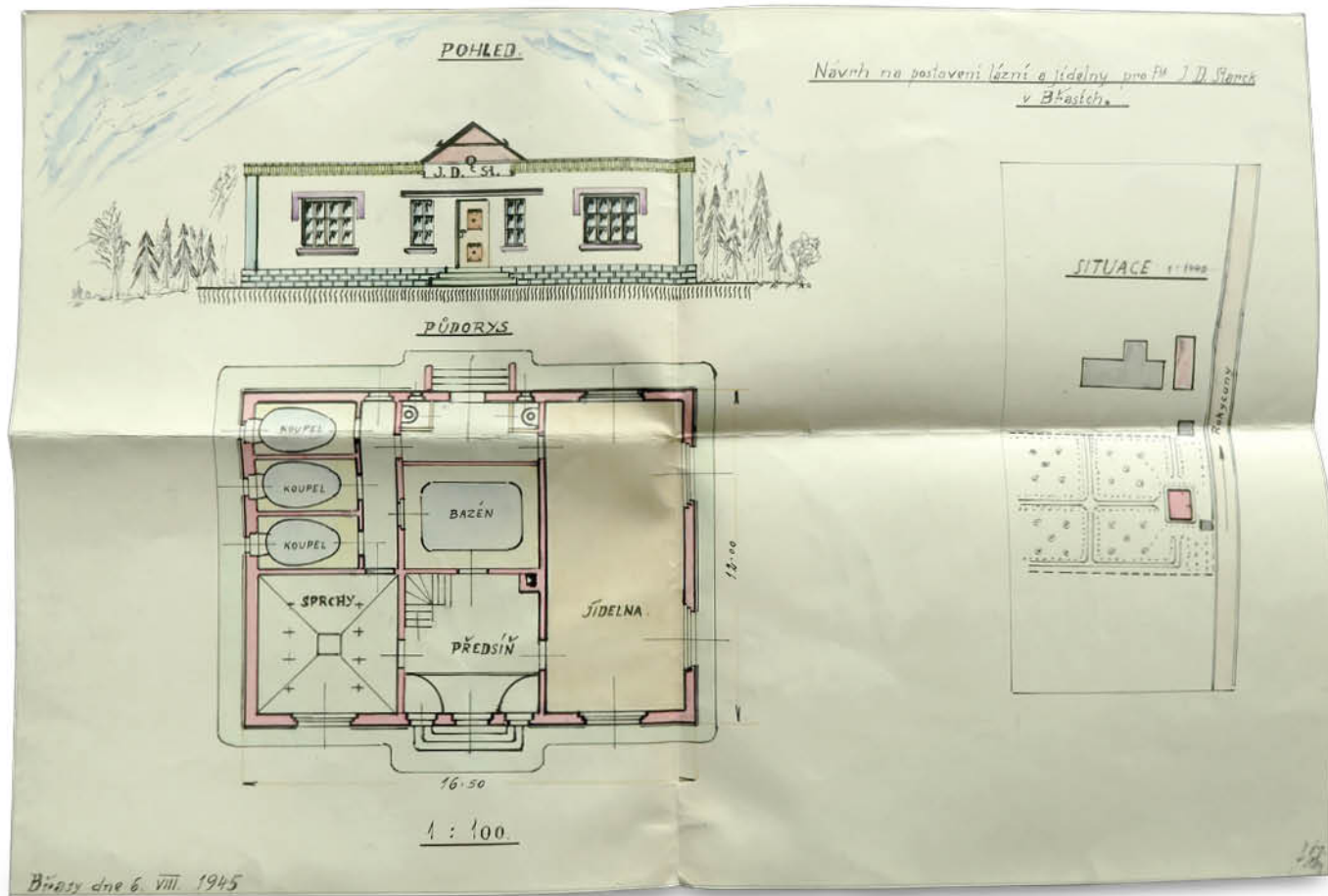
V rukách národných podnikov

Továrň s prevádzkou vo Vranove ďalej pokračovala vo výrobe širokého spektra hospodárskej a chemicky odolnej keramiky, šamotových kameňov a tvaroviek, mált, tmelov, ultramarínu, a po novom aj výrobou síranu sodného (Glauberovej soli).¹¹⁸ Okrem toho parné stroje továrne ročne vyrábali a do verejnej siete dodávali 0,5 MWh elektrickej energie a podnik si ročne pre svoju produkciu vyrábal v generátorových peciach z uhlia 2 milióny kubíkov plynu.¹¹⁹

V roku 1958 bol bŕaský podnik rozhodnutím Ministerstva stavebníctva začlenený ako prevádzka do národného podniku Západočeských závodov kaolinových, šamotových a magnezitových. Ešte ten istý rok sa začalo s prípravami rekonštrukcie keramickej výroby, s cieľom previesť sem výrobu z Hrušova. K tomu, vďaka novozriadenej prevádzke v Poštornej (okres Břeclav), nedošlo. Čiastočná rekonštrukcia výroby keramiky prebiehala za neprerušenej prevádzky až do roku 1960. Avšak aj potom sa výroba stretávala s nespočet-

Skončila vojna a v auguste roku 1945 bola v bŕaskej továrni zavedená národná správa. Októbrovým dekrétom prezidenta Beneša bol následne celý podnik Dolové a průmyslové závody Kaznějov-Břasy znárodnený a jeho súčasť, bŕaská továrň, sa stala samostatným národným podnikom s názvom Chemická keramika Břasy.

ným množstvom problémov rôzneho druhu, ktoré pretrvávali behom ďalších tridsiatich rokov.¹²⁰ So zastaralou technológiou (prevádzka keramiky pochádzala z roku 1927)¹²¹ priamo súvisela aj zanedbávaná bezpečnosť práce, respektíve úrazy, ktorých len v roku 1959 bolo v celom podniku 357 a Břasy v tomto roku hlásili o 16 pracovných zranení viac než v minulom roku.¹²² V roku 1959 sa keramická výroba vo Vranove stala pridruženou prevádzkou bŕaského závodu Západočeské keramické závody.¹²³ V roku 1960 sa v Břasiach začala pripravovať výroba škvárobetónových tvárnic, ktorá bola v tomto roku aj zahájená.¹²⁴ V rovnakom roku začala v závode aj výroba umelej révovej čierne ako farbiva.¹²⁵ V tom istom roku bola postavená aj dnešná vrátnica závodu. V roku 1963 bola zrušená vranovská prevádzka, čím sa tamojšia výroba hospodárskej keramiky, ktorú tvorili hlavne žľaby pre dobytok,¹²⁶ presunula do hlavného podniku v Břasiach. Súčasťou výrobného portfólia bŕaskej keramiky bola aj

Návrh na vybudovanie závodnej jedálne /Archív Sokol. uh. spol. fond DPZ/

rozmanitá výroba na zákazky. Patrila k nej aj dodávka v objeme asi dvesto kusov misiek na žrádlo pre psov českých pohraničiarov. Pri výrobe sa ale vnútorný povrch misiek nedokonale vyhladil a piesčité ostridlo psom rozdrásalo jazyky, takže z toho bolo veľké vyšetrowanie s podozrením na diverznú činnosť továrne. V roku 1963 tiež došlo ku zrušeniu výroby šamotových výrobkov. Pokračovala výroba stavebnej keramiky, a to tehlových kameňov, tzv. normálok, alebo rôznych tvaroviek, a do výmuroviek elektrárenských komínov sa robili tzv. puzdrovky. V roku 1963 bola všetka správa zamestnaneckých bytov továrne prevedená na novozriadené oddelenie Miestneho národného výboru v Břasích.¹²⁷ Správa o hospodárení podniku Západočeských keramických závodov za rok 1965 už hovorí o závode

v Břasích ako o hospodársky skonsolidovanom podniku.¹²⁸ Čo na tom, že sa pravidelne potýkal s mnohými prevádzkovými neduhmi. Jedným z nich bolo aj to, že kvôli stálemu nedostatku vagónov, závod nemohol zaistiť pravidelný odbyt svojho tovaru a zákazníci, resp. štátne organizácie z celej republiky, tak boli nútení si sami z Břas odvážať tovar svojimi autami.¹²⁹

Po vojne sa štruktúra priemyslu v Břasích zásadne zmenila a rozšírila sa okrem iného o nový odbor, ktorým sa v roku 1946 stala nábytková výroba podniku Jitona, a to v schátralom objekte šternberskej sklárne, kedysi valcovne šedej liatiny. Výroba nábytku, ktorý sa vyvážal aj do Kuvajtu, skončila v Břasích rozpadom podniku po roku 1990.

17/

Marketing, alebo ozveny Pražskej jari v Břasiach

„Marketing je, stručne povedané, podnikanie na základe prieskumu trhu, čo je pre podnik veľmi dôležité, pravdaže je potrebné priznať, je ešte v plienkach, v štádiu prednášok, a prakticky sa doteraz neprejavil, hoci jeho praktická aplikácia predovšetkým v novej sústave je nevyhnutná. Nevyrábať nič, čo nemá zaručený odbyt... výroba na sklad, teda na ležiakov, má v novej sústave tvrdé dopady nielen na podnik, ale aj na všetkých jeho pracovníkov...“¹³⁰

Jedným z prejavov nových slobodnejších princípov hospodárskeho riadenia podniku sa v roku 1967 stalo zavedenie nových cien tovarov vrátane jeho dopravy k zákazníkovi (tzv. FCO ceny).¹³⁵ Rentabilita práce břaského závodu, teda hodnota čistého zisku delená výrobnými nákladmi vrátane miezd, v tom roku dosahovala 13 %.¹³⁶ Podnikateľský elán,

V roku 1966 sa v rétorike podniku Západočeských keramických závodov prvýkrát objavuje termín marketing, ktorým sa podnik prihlásil k princípom trhovej ekonomiky.

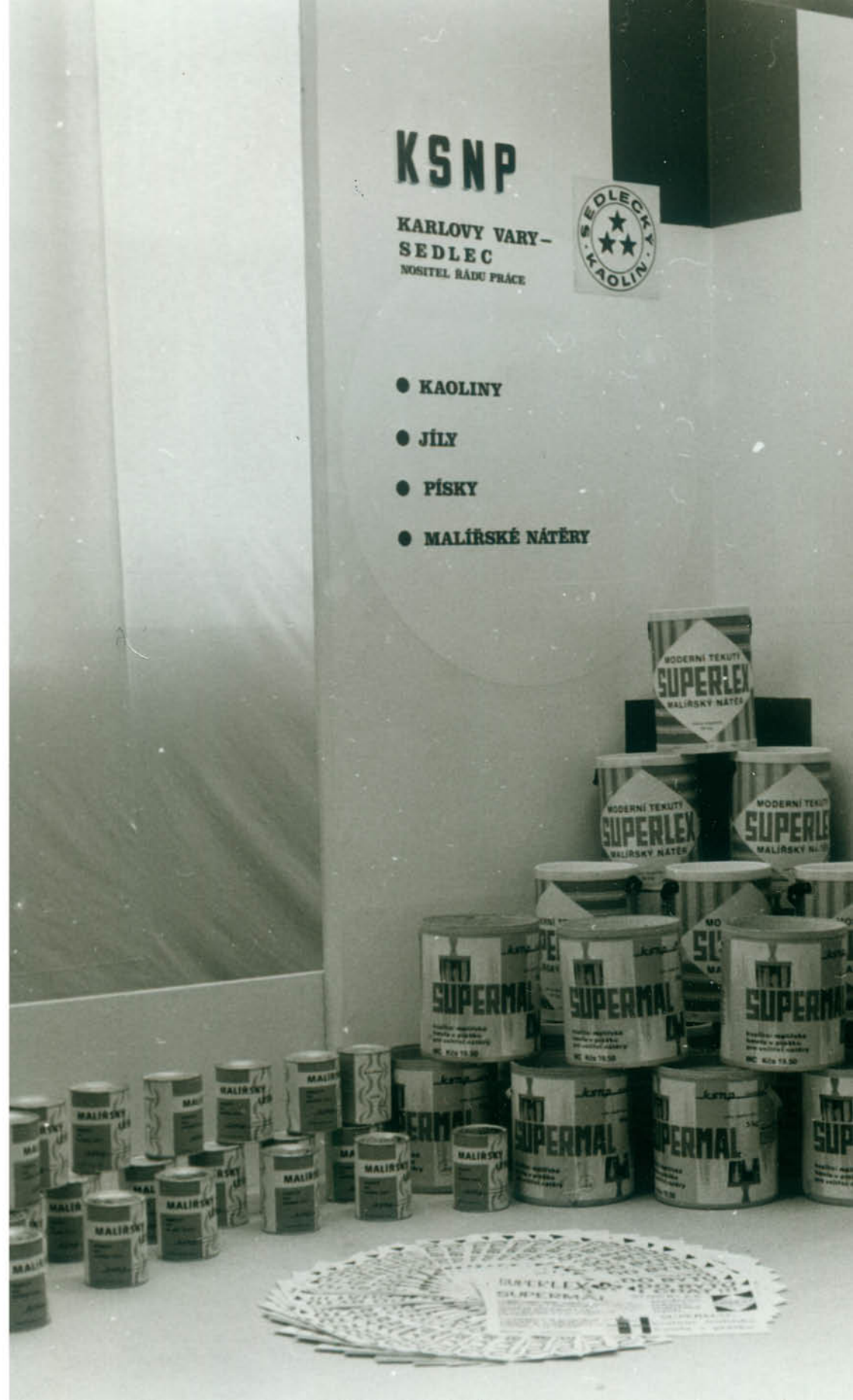
i

V roku 1966 boli Břasy podnikovým závodom číslo 37,¹³¹ ktorý mal asi 260 zamestnancov.¹³² Medzi nimi mohol byť niekto z 13 pracovníkov, ktorí v nasledujúcom roku požiadali a získali od podniku na výstavbu vlastných rodinných domov alebo zakúpenie bytu nevratné pôžičky v celkovej výške 681 tisíc korún.¹³³ Priemerný mesačný zárobok v břaskom závode pritom činil približne 1600 korún.¹³⁴

podporovaný nádejným procesom politickej obrody, sa prejavil aj zahájenou rekonštrukciou závodnej kotolne a výstavbou novej trafostanice v roku 1967.¹³⁷

Krátko pred sovietskym okupáciou, v polovici roku 1968, keramické závody otvorili v Plzni oproti výstavisku svoju reprezentatívnu predajňu,¹³⁸ vďaka ktorej si podnik overoval požiadavky stavebníkov na jednotlivé druhy výrobkov, predovšetkým obkladačiek. Výročná správa o hospodárení podniku si túto predajňu chválila ako najúčinnnejšiu reklamu, vďaka ktorej bol uspokojený rad individuálnych aj družstevných stavebníkov. Podnik nadviazal spoluprácu s niektorými pražskými projekčnými ateliérmi, s cieľom dosiahnuť použitie obkladov na exkluzívnych stavbách projektovaných pražských interhotelov, a vôbec vymaniť vlastné výrobky z anonymity výrobcov v predajniach stavebnín a vnieść do povedomia zákazníkov značku keramiky – HOB (Horní Bříza).¹³⁹

Podniková predajňa v Plzni >

18/ Prichádza Primalex

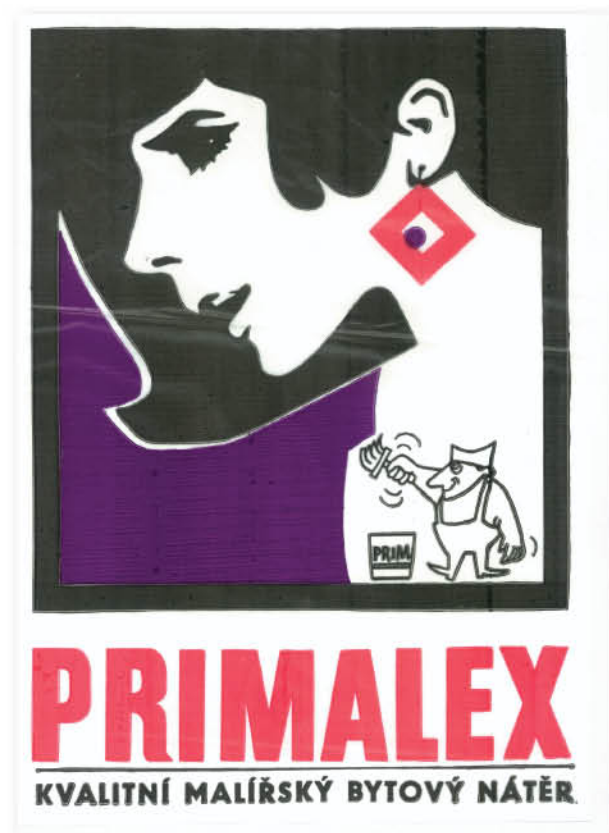
60. roky

Počiatky jeho výroby pripravilo rozhodnutie riaditeľstva podniku Zápa-
dočeských keramických závodov už v roku 1965 o tom, že sa v závode
Břasy, kde sa doteraz vyrábala len keramika a ultramarín, vyskúša výro-
ba maliarskych hliniek. Ich výrobu doteraz v rámci podniku zabezpečo-
vali prevádzky závodu ťažby v Kaznějove, Třemošnej a Horní Bříže.¹⁴⁰ Skú-
šobná výroba asi 5 tisíc ton, zahájená ešte v tomto roku, sa osvedčila,¹⁴¹
a tak sa výroba maliarskych hliniek do Břas 1. apríla roku 1966 presunula
úplne. Počítalo sa s razantným nárastom ich výroby, ale kvôli viaznúce-
mu odbytú sa v roku 1967 z kyšických ilov vyrobilo len 4,7 tisíc ton.¹⁴²

V snahe rozpohybovať tento segment na trhu sa preto v roku 1967 zrodil
úplne nový druh maliarskej izbovej farby, ktorá dostala názov Primel.¹⁴³
Zatiaľ čo väčšina doterajších farieb, resp. hliniek sa predávala v práško-
vej forme,¹⁴⁴ mal Primel vôbec ako prvý v Československu už tekutú
konzistenciu.¹⁴⁵ Za vznikom tejto unikátnej náterovej hmoty stál vtedajší
riaditeľ závodu Břasy, Ing. Alfréd Špitálník, ktorý sa spojil so svojimi tro-
ma priateľmi z velvarkého podniku na chemické výrobky (napr. Fridex)
a všetci spoločne podali, motivovaní, samozrejme, aj finančnou odme-

Jedným z prejavov, ktoré v Břasiach
ohlásili nástup liberálnych princípov
hospodárstva, presadzovaných
od polovice 60. rokov ruka v ruke
s premenou politického kurzu
československej vlády, bolo zahájenie
výroby maliarskeho náteru Primalex.

nou, svoj tzv. zlepšovací návrh na zavedenie výroby farby na steny, uni-
kátnej nielen svojou receptúrou, ale aj technológiou výroby. K zavedeniu
nového výrobku prispela aj snaha po všeobecne väčšej efektívite výro-
by v Břasiach, ktorú nabúraval najmä výroba ultramarínu, ktorého od-
byt pomaly, ale iste klesal.¹⁴⁶ Na konci februára a v marci roku 1968 prišla
do obchodov nová farba, ale už s pozmeneným názvom – Primalex.¹⁴⁷
Autori sa pri vymýšľaní jeho názvu inšpirovali názvom prebiehajúcej
svetovej výstavy v Montreale. A práve výpožičkou prvej slabiky z názvu
výstavy – Expo – mala farba evokovať, ako výstava sama, svetovú mo-
dernosť a pokrokovosť. A pretože pracovníci břaského podniku hovorili
svojmu riaditeľovi Alfredu Špitálníkovi dôverne Fredo, tak aj nová ná-
terová hmota dostala po ňom prezývku Fredomal. Príprava Primalexu,
rovnako ako jeho aplikácia, bola oproti práškovým farbám vo svojej
jednoduchosti revolučná. Primalex naviac ako vôbec prvý maliarsky
prípravok obsahoval látku s protiplesňovým účinkom, pri maľovaní sa
nevytvárali flaky a náter sa nelúpal, ako tomu bolo pri tradičných hlin-
kách.¹⁴⁸ V roku 1968 sa výroba z provizórnych priestorov nasťahovala do
starej prízemnej budovy, v ktorej práve skončila výroba škvárbetóno-
vých tehál.

Propagačný materiál, 60. roky

Hlinky na výrobu Primalexu sa brali zo závodu Kyšice v okrese Plzeň, kaolín sa dovážal buď z Kaznějova, Horní Břízy alebo z Ledcov. Primalex obsahoval aj plavenú kriedu, ktorá pochádzala až z východonemeckého Baltu, konkrétne z Rujany.

V roku 1969 bola vyvinutá receptúra Primalexu na vonkajšie použitie, ale jeho výroba sa nakoniec nerealizovala.¹⁴⁹ Rentabilita výroby Primalexu sa v tomto roku zvýšila úpravou receptúry a došlo aj ku zmene obalu. Primalex stáčaný do igelitových vrecúšok s váhou 5 kg a ukladaných do vedier z vlnitej lepenky, sa namiesto toho začal distribuovať vo valcových plechovkách s vtláčeným vekom. Hoci bol plán výroby v tomto roku prekročený o 289 ton, veľký dopyt po Primalexe nebol ani zďaleka uspokojený. A v obchodoch nebolo ani dosť maliarskych hliniek, ktorých sa vtedy vyrábalo ešte dvakrát viac ako Primalexu.¹⁵⁰

70. roky

V roku 1970 jeho výrobu postihol kvôli nedodaným výrobným surovinám, najmä kriede, výpadok, ktorý znamenal deficit 108 ton.¹⁵¹

Podiel Primalexu raketovo rástol a v roku 1974 sa za smenu plnilo už na dvoch linkách viac než štyritisíc plechoviek.¹⁵² Hoci sa výroba Primalexu z roka na rok navyšovala, dopyt po ňom neklesal.

Výrobu Primalexu sprevádzali, prakticky od jej počiatkov po celú éru socializmu, rôzne problémy so zabezpečovaním výrobných surovín a materiálov.¹⁵³ Viazli, ako dodávky flu z Chlumčan alebo Skalnej, hliniek z Kyšíc, tak aj gleju, neskoršie škrobu či titánovej alebo zinkovej bieloby, a navyše kolísala aj ich kvalita. Keď vypadli dodávky plechoviek s potlačou zo Strojbalu Skřivany, bol v zálohe od roku 1975 ďalší dodávateľ – Strojbal, závod Znojmo (po rozpade odborového podniku na konci 80. rokov ako Obalex). Jeho plne uzatvárateľné konzervy, do ktorých sa plnili aj Znojenské uhorky, boli kvalitnejšie, a preto sa do nich nemuselo pred plnením Primalexom vkladať polyetylénové vrecúško.

Dizajn obalov, 60. - 70. roky

A čo na tom, že sa tieto plechovky museli v Břasiach jedna po druhej ručne polepiť papierovými etiketami.¹⁵⁴ Horšie ale bolo, že s príchodom sezóny do znojemskej Fruty, dostali plechovky na uhorky prednosť a v Břasiach, ako napríklad v roku 1985, nebolo do čoho stáčať, a tak neostalo nič iné ako to, že si pracovníci linky museli vziať dovolenku. Výpadok 300 ton sa podarilo vyrovnať ešte v tom istom roku v decembri vďaka nadčasom a brigádam pracovníkov

Farebná história PRIMALEXU

administratívy břaského závodu.¹⁵⁵ Plán výroby bol tak splnený a nikoho z vedenia podniku nezaujímalo, že Primalex bude mimo maľovacej sezóny niekoľko mesiacov ležať v sklade, hlavne, že sa tabuľkovo splnil plán výroby.

V roku 1976, kedy sa Primalex denne plnil už do 7 tisíc päťkilových plechoviek,¹⁵⁶ začalo mnoho-ročné budovanie novej výrobnéj haly, pretože výrobné priestory s výrobnou technológiou už v žiadnom smere nevyhovovali neustále rastúcej výrobe. V tomto roku sa Primalex potýkal s problémom kvality, ktorá bola príčinou mnohých reklamácií a podľa slov z oficiálneho hlásenia dozorujúceho riaditeľstva Západočeských keramických závodov doslova „... hraničila až s nedôverou v náš výrobok...“. Preto bol Primalex zaradený štátnou skúšobňou do 3. stupňa kvality z troch. Až takmer po roku nakoniec závodné laboratórium zistilo, že na vine je glej značky Nepovol, resp. jeho 50 % zložka sójového púdru,¹⁵⁷ ktorý kvôli úspore výrobných nákladov nahradil v pôvodnej receptúre obsiahnutú anorganickú disperziu na báze vinylacetátu. A tak sa začal do Primalexu, aby sa nekalil, pridávať aj formalín. Glej potom nahradil zemiakový škrob.

Už v druhej polovici 70. rokov sa Primalex, vďaka pomerne jednoduchéj výrobnéj technológii a veľkému dopytu, stal hodnotovo najvýznamnejším strediskom závodu Břasy. Maskotom farby sa časom stala kreslená postavička maliara stien, ktorá následne zdobila obal plechoviek.

80. roky

V roku 1981 bola v rámci úspor podnikovými vývojármi v Horní Bříže ako zlepšovací návrh vykonaná v receptúre Primalexu ďalšia zmena. Krieda bola nahradená vápencom z Mikulova. To však kvalitu farby zhoršilo tým, že nedosiahla pôvodnú belosť, a preto sa po pár mesiacoch vrátilo opäť ku kriede z východného Nemecka.¹⁵⁸ V roku 1982 sa ženám na linke uľahčila práca zabezpečením manipulátora, ukladajúceho kar-

tóny s plechovkami na paletu.¹⁵⁹ O rok neskôr sa plechovky Primalexu, namiesto v kartónových krabiciach, začali expedovať naskladané priamo na paletu a zabalené vo fólii.

V júli roku 1985 bola rozostavaná výrobná hala pre Primalex po deviatich rokoch viac-menej dokončená a do nej sa nainštalovala tretia linka na Primalex. Keďže budova ešte nebola tepelne zaizolovaná, bolo možné v nej pracovať len v letných mesiacoch. Preto sa tejto linke začalo hovoriť „letná“. Ešte v tomto roku polícia vyšetrovala vinníka, ktorý zrejme úmyselne na tejto linke zasiahol do výrobného procesu a spôsobil tak škodu v objeme 120 ton skazeného Primalexu, ktorý sa dostal do predaja. Avšak páchatelia sa nepodarilo vypátrať.¹⁶⁰

V roku 1986, keď bolo veľkým problémom zohnať dostatok pracovných síl, nastúpili do výroby Primalexu poľské pracovníčky. Na základe inej medzivládnej dohody sa do Břas nasťahovala aj skupina Kubáncov, bývalých vojakov, vracajúcich sa z vojny v Angole, ktorí tento pracovný pobyt dostali akoby za odmenu za účasť v tejto vojne pred ich návratom na Kubu. Napriek ich mizernej pracovnej disciplíne dosiahol objem výroby Primalexu svoj historický vrchol.¹⁶¹ V nasledujúcom roku sa výroba ešte zvýšila, pričom pretrvávali tradičné problémy so zabezpečovaním výrobných surovín. Nebyť toho, vyrobilo by sa Primalexu ešte viac. Na brigádnú výpomoc do výroby nastupovali aj príslušníci sovietskej armády z kasární v Třemošnej¹⁶² a v roku 1988 dokonca aj väzni z plzeňskej väznice Bory. Avšak táto pomoc sa ukázala ako kontraproduktívna, pretože trestanci zámerne výrobu Primalexu sabotovali, napríklad tým, že viečka plechoviek vtlačali dovnútra alebo vedome napúšťali farby pod mieru. Na výrobu 14 600 ton Primalexu bolo potrebných 35 žien a 8 mlynárov.¹⁶³

Už v roku 1988 sa na základe úspešných pokusov plánovalo, v snahe znížiť nebezpečenstvo kon-

Dizajn obalu Primalex, 70. roky >

PRIMALEX

KVALITNÍ MALÍŘSKÝ BYTOVÝ NÁTER

ZÁPADOČESKÉ
KERAMICKÉ
ZÁVODY
N. P. HOŘNÍ BRIZA
ZÁVOD BRÁSKA

PRIMALEX

KVALITNÍ MALÍŘSKÝ BYTOVÝ NÁTER

ZÁPADOČESKÉ
KERAMICKÉ
ZÁVODY
N. P. HOŘNÍ BRIZA
ZÁVOD BRÁSKA

PRIMALEX

ULTRAMA

MODRÁ PRAŠKOVÁ

CSN 67 1470 VAHA 250 g C13

MOC Kč 380
13

kurenčnej výroby vnútorných bytových náterov, vyvinúť Primalex aj na vonkajšie nátery.¹⁶⁴

Tieto peripetie skončili ešte v roku 1988, keď bola tzv. letná linka demontovaná, pretože ju rovnako ako ďalšie dve linky, nahradila v apríli roku 1989 úplne nová výrobná technológia vrátane turbínového rozplavovača výrobných surovín. Nová linka bola skonštruovaná podľa návrhu a požiadaviek vtedajšieho riaditeľa závodu Břasy, Ing. Jana Diblíka, ktorý inšpiráciu k jej konštrukcii zbieral pri obhliadkach plechových liniek podnikov, ako bola hlinecká mliekárň, znojemská Znojmia alebo priamo u výrobcu plechoviek v Skřivanoch. Diblíkovu jasnú víziu do finále dotiahli konštruktéri v strojnóm vývojovom oddelení podniku v Horní Bříže. Kým pracovná norma bola na starých linkách pri šiestich až siedmich ženách 28 paliet za smenu, pracovné tempo sa na novej linke zvýšilo na 34 paliet. Linka však bola konštruovaná na oveľa väčšiu kapacitu. Preto riaditeľ Diblík, aby pracovníckam linky ukázal, že to tak naozaj je, dal dohromady partiu svojich administratívnych pracovníkov, a tí za nočnú smenu zvládli naplniť 50 paliet Primalexu. Na druhý deň už skupina žien pracujúcich na linke bez rečí dosiahla rovnaký výkon. Riaditeľ Diblík vedel, že rezervy tu stále existujú, a preto po čase usporiadal ďalšiu nočnú zmenu, na ktorej sa naplnilo 55 paliet. A tak zamestnancom opäť nezostalo nič iné, než túto normu prijať za vlastnú.

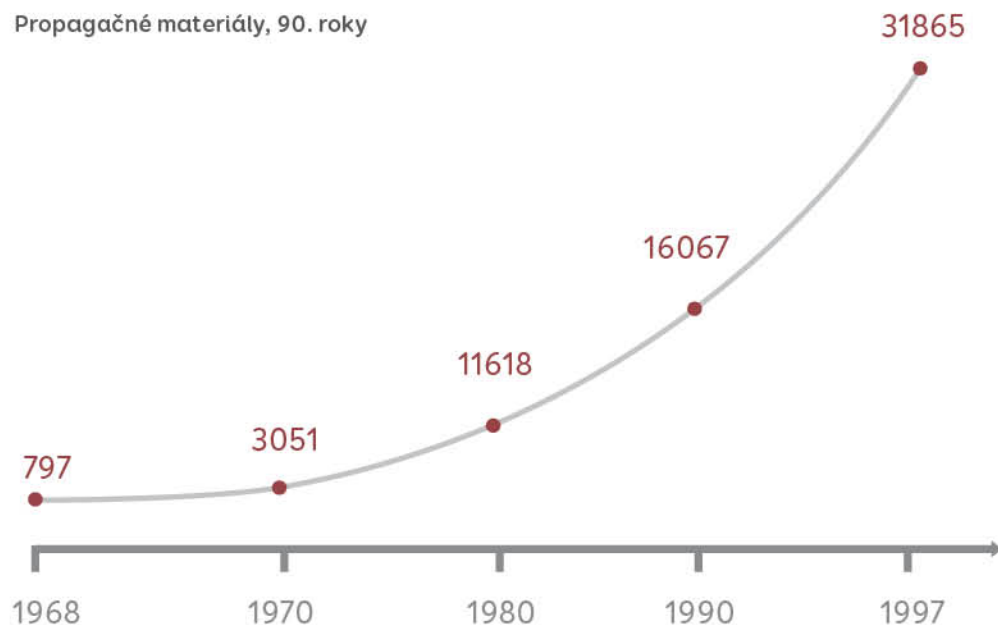
90. roky

V roku 1992 sa štátny podnik Západočeské keramické závody Horní Bříže so závodom v Břasiach stáva akciovou spoločnosťou. S tým sa začína písať aj nová éra výroby Primalexu a jeho vstup na voľný trh. Tradičná, viac ako dvadsať rokov trvajúca, cena 16,50 Kčs za päťkilové balenie Primalexu sa stala minulosťou. Čiernobiely dizajn tradičnej plechovky nahradil v roku 1993 modrobiely motív Primalexu Standard. V snahe posilniť pozíciu značky Primalex, zaviedla spoločnosť v roku 1992 na trh maliarsku farbu novej generácie Fortissimo. Pod receptúru sa ako jej autorka podpísala bývalá zamestnankyňa Štátneho skúšobného ústavu, Ing. Kalíková, ktorá pred rokom 1989 kvalitu Primalexu pravidelne kontrolovala. V porovnaní s Primalexom (s belosťou 76 %) mala táto nová farba belosť 92 % a namiesto Lovosy (karboxymetylcelulózy) obsahovala opäť, ako kedysi, organickú disperziu. Preto bola táto farba umývateľná.

< Výroba Primalexu, 70. roky

Propagačné materiály, 90. roky

Nárast výroby
Primalexu v tonách

**MALÍŘSKÝ PRACOVNÍ
NÁTĚR PRO
OKAMŽITÉ POUŽITÍ**

Začíná jaro

a s ním i nezbytný jarní úklid, ke kterému samozřejmě patří i vymalování bytu. K tomu je nejvhodnější již osvědčený

PRIMALEX

který má tyto výhody: Je okamžitě připraven k malování, výborně kryje a je vzdušný. Obsah plechovky stačí na 40-60 m². Cena plechovky je 20 Kčs (5 kg).

Vyrábějí
ZÁPADOČESKÉ KERAMICKÉ
ZAVODY, ZÁVOD BŘEZEV
K dostání v prodejnách
DROGERII a ŘEMESL

• HLEDAT ZAMĚSTÁNÍ
Hledáte r...
me praco...
Nového M...
a to: Pro...
p., Ústí i...
vu Most, ...
nich děl...
lek 1600...
— 1900—
1800—2500...
loukem)
Pro Poz...
Ústí n...
táže, Tep...
statatérů...
řů, pokr...
lírů, klai...
— prům...
až 2800...
pracovní...
příspěvek...
vazku n...
podíly n...
sledcích...
moc při...
bě, mož...
fikace,
(pro sv...
kreační...
kroužky...
ncl, zed...
ěl, hlas...
stavební

PRIMALEX

PRIMALEX* uspokojí i náročné spo

je okamžitě připraven
výborně kryje
nátěr na stěně je vzdušný
má velmi malý otěr
je ekologicky nez...

VYRÁBÍ
ČESKÉ

nako

YRABI

KVALITNÍ
MALÍŘSKÝ
BYTOVÝ
NÁTĚR

PRIMALEX

AMŽITĚ PŘIPRAVEN K MALOVÁNÍ
NĚ KRYJE • JE PROTIPLÍSŇOVÝ
JE VZDUŠNÝ A NESTIRATELNÝ
LIVÝ POMOCNÍK PRO KUTN

otřebitel
k použití
šný

19/ Švédske dosky

V roku 1967 závod zahájil výrobu nových druhov kyselinovzdorných kameninových plátov, resp. obkladov a dlažby. Nové zloženie výrobnej suroviny sa po vypálení, okrem výbornej odolnosti proti mrazu a vlhkosti, postaralo aj o dokonalý estetický dojem. A vôbec nevadilo, že sa hlina mlela na zariadení z roku 1929 a pláty sa lisovali na stroji len o niečo mladšom. A pretože na vtedajšom keramickom trhu bola o dizajnové výrobky núdza, čoskoro o tento nový druh výrobkov, ako esteticky unikátneho obkladového materiálu, prejavili záujem mnohé architektonické ateliéry vrátane zahraničných.

Ďalším prejavom snahy podniku Západočeské keramické závody, respektíve závodu Břasy, aktívne sa zapojiť do prebúdžajúcich sa princípov trhového hospodárstva koncom 60. rokov, bola inovácia výrobného programu keramiky.

Už v roku 1968 prišla prvá objednávka týchto prírodne rezaných obkladov zo Švédska¹⁶⁵ a v nasledujúcom roku tam bolo dodaných cez 40 tisíc metrov štvorcových tohto tovaru na obklady a dlažby.¹⁶⁶ Práve švédsky úspech týchto kameninových dosiek v rozmeroch 292 x 292 x 32,5 a 215 x 105 x 17 milimetrov dal tomuto výrobku označenie Švédske dosky. Reklamou na ich použitie sa stal nimi obložený kostol v severoštvédskej obci Lulea alebo Dom kultúry v Sändviken. Tisíce metrov Švédske dosky poslúžilo aj ako dlažba na pešej zóne v Marseille, neskôr nimi ozdobili fasádu českého veľvyslanectva v Londýne a Berlíne, a napríklad aj stanice pražského metra Budovatelů a Družby (dnes Chodov a Opatov).¹⁶⁷ Netreba pripomínať, že ako väčšina kvalitných výrobkov, bol tento tovar úzkoprofilový a v stavebninách ho bolo ťažké zohnať. A to bol dôvod, prečo bolo možné v bráskej továrni občas stretnúť aj niektorú z hviezd českého hudobného či divadelného neba, ktoré sem prichádzali, aby si priamo tu zabezpečili nedostatkový tovar pre vlastnú rezidenciu.

Použitie Švédske dosky v Marseille >

20/ TOB

Skúšobná prevádzka bola zahájená už v roku 1972¹⁶⁹ a v septembri roku 1973 bola výrobná linka za 41 miliónov korún¹⁷⁰ uvedená do plnej prevádzky. Jej kapacita bola 80 kusov obkladov za minútu¹⁷¹ a počítalo sa, že ročne bude závod expedovať 200 tisíc metrov štvorcových obkladov s rozmermi 250 x 56 x 14 milimetrov a 215 x 105 x 17 milimetrov s veľmi nízkou nasiakavosťou. Nová prevádzka začala zamestnávať 50 pracovníkov.¹⁷²

i

Aj tento druh keramických obkladov mal už v roku 1976 za sebou úspešný export do Švédska, Dánska, Nórska či Kanady.¹⁷³ Len na pešiu zónu do Marseille bolo v tomto roku dodaných 15 tisíc metrov štvorcových.¹⁷⁴

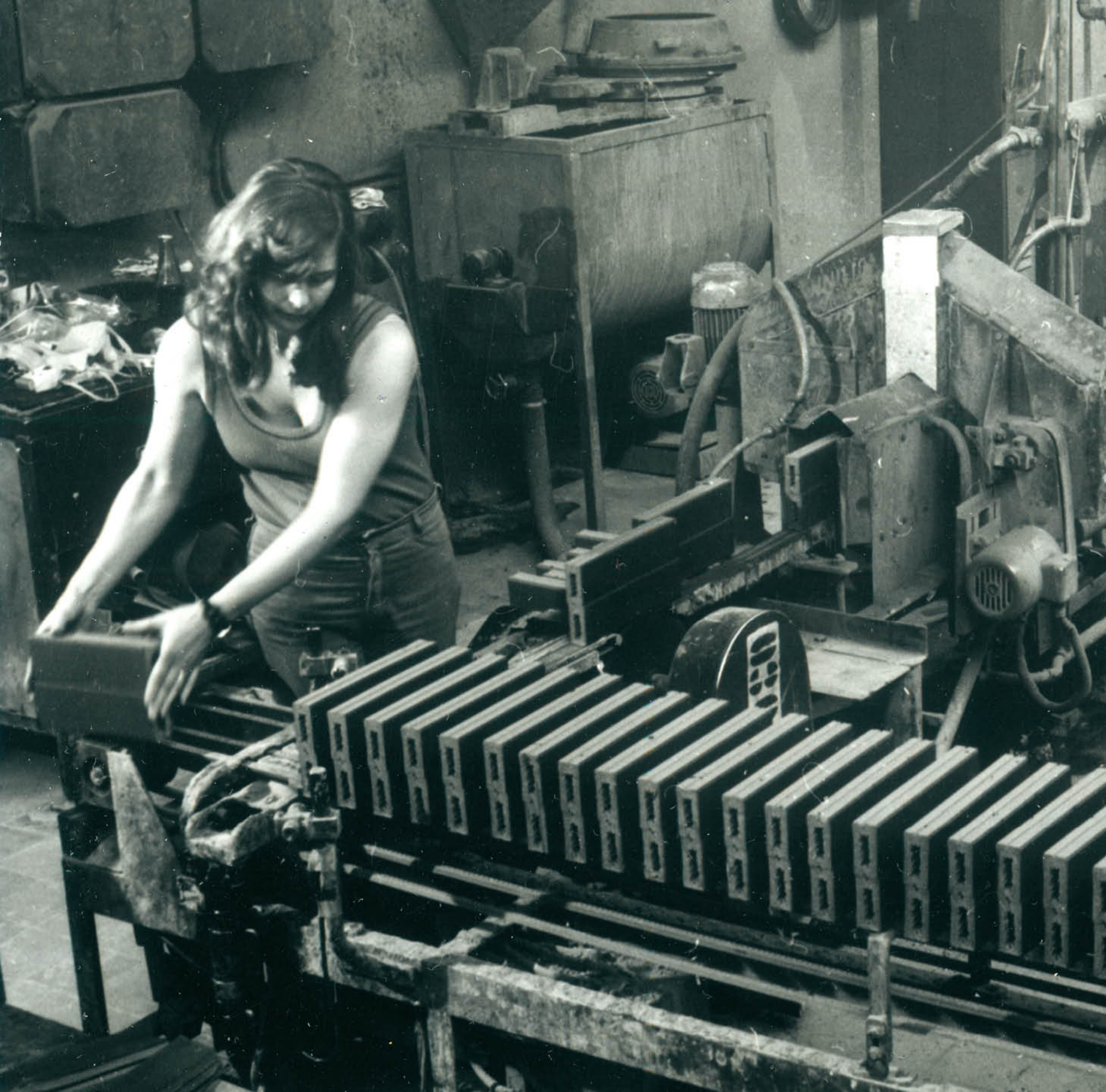
Podobne ako Švédske dosky, aj TOB-y sa stali ikonickým prvkom fasád a vnútorných obkladov tisícok stavieb socialistickej architektúry po celej republike a propagačné letáky keramických závodov túto keramiku hrdo prezentovali, najmä v súvislosti s výstavbami pražských hotelov International a Olympik.

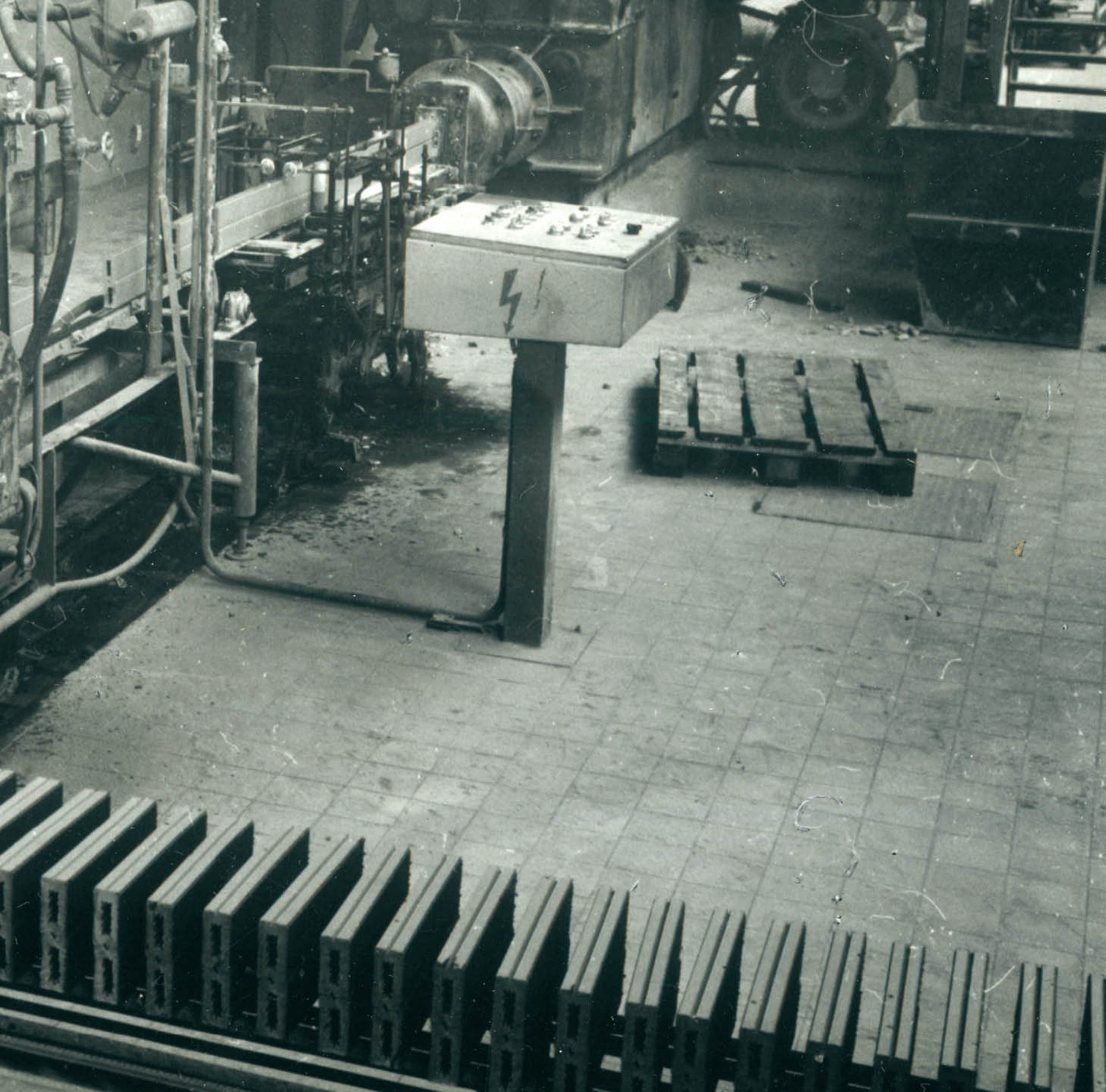
Aktívna obchodná politika podniku koncom 60. rokov, podporená predajnými úspechmi Švédskych dosiek, uskutočnila v roku 1969 zahájenie výstavby novej prevádzky keramiky na výrobu tzv. ťahaných glazovaných obkladov, skrátene TOB.¹⁶⁸

Výroba TOB, 70. - 80. roky ^ >

21/

Cestou reálneho socializmu

Symbolickým pripomenutím konca reformného procesu po auguste roku 1968 sa stalo v Břasiach uzatvorenie posledných miestnych uhoľných baní Liewald a Matylđa na jar roku 1969.¹⁷⁵ Zmeny nastali aj v břaskom závode.

V roku 1967, keď sa začal vyrábať Primalex, závod zastavil výrobu dinasových kameňov a v očakávaní navýšenia výroby ťahaných obkladov sa v roku 1970 zbavil, prevodom do jedného slovenského podniku, aj doplnkovej výroby niekoľkých druhov černí, ktoré sa robili z koksu a sadzí.¹⁷⁶ V závode zostala výroba pemzy, pevnej i mletej, ktorej sa na konci 60. rokov produkovalo asi 30 ton pre potreby brúsneho priemyslu. V 70. rokoch sa aktivity závodu, na podnet Výskumného ústavu hnedého uhlia v Moste,¹⁷⁷ rozšírili o výrobu filtrov pre čerpaciu techniku v hydrogeologických vrtoch. Dôvodom bolo zlacniť pracovnú ručnú výrobu kameninových filtrov.¹⁷⁸ Lepené filtre sa vyrábali nanášaním epoxidovej živice na už perforované železné trubky. Objem ich výroby postupne klesal a v roku 1987 sa vyrobilo celkom 855 metrov týchto filtrov. Okrem tradičnej výroby stavebnej a hospodárskej keramiky, rok od roku stúpala aj výroba Primalexu. A to aj napriek tomu, že Břasy boli vo výške investícií do technologického rozvoja na samom okraji záujmu podnikového riaditeľstva

v Horní Bříže. Začátkem 70. rokov závod zamestnával ne- celé tri stovky pracovníkov a potýkal sa s ročnou približ- ne 20% fluktuáciou, ktorej príčinou bol práve veľký podiel fyzicky náročnej práce v nečistom prostredí.¹⁷⁹ A to nielen vo výrobní ultramarínu, ale aj v keramickej výrobe a výrobe Primalexu, kde sa kvôli nedostatku pracovníkov nestačili plniť plánované objemy výroby. Z toho dôvodu sa občas konali mimoriadne smeny, ktorých sa povinne zúčastňo- vali aj administratívni pracovníci závodu z tzv. parlamentu, ako sa hovorilo administratívnej budove. V Břasiach vďaka osobnosti riaditeľa Špitálníka vládla medzi pracovníkmi takmer rodinná atmosféra a v roku 1971 bola v Břasiach, ako v jedinom závode celého podniku, zriadená deväť- členná komisia pre zmierne riešenia pracovných sporov.¹⁸⁰ Sociálne a zdravotné zabezpečenie zamestnancov zá- vodu príliš nevybočovalo z celoštátnych štandardov so- cialistických podnikov. V areáli závodu sa nachádzala ordinácia lekára a zubára a oproti závodu bola závodná kantína, ktorá rovnako ako pred vojnou slúžila aj ako ve- rejná hospoda, jedna zo štrnástich, ktoré sa vtedy starali o spoločenský život břaskej priemyselnej zóny. Priestory tejto kantíny zažili aj premiéru budovateľského filmu, ktorý sa podľa románu Jana Otčenáška s hviezdny obsade- ním natáčal pri peciach vo výrobní keramiky v roku 1952. Kino sa tu premietalo aj počas ďalších rokov. V kantíne sa hralo tiež divadlo a zamestnanci závodu sa tu schádzali pri najrôznejších schôdzach a zabávali sa tu aj na podni- kových plesoch. Až po roku 1989 bola z bývalého skladu zbraní závodných ľudových milícií zriadená kuchyňa s je- dálňou, ktorá zamestnancom slúži dodnes. Začiatkom 80. rokov bola břaská továreň jedným zo siedmich výrobných závodov podniku Západočeské ke- ramicke závody s deviatimi hospodárskymi strediskami.¹⁸¹ V roku 1984 boli zahájené prípravné práce na plynofiká- cii závodu,¹⁸² ktorá bola dokončená o dva roky neskôr.¹⁸³ V roku 1987 závod zastavil výrobu lepených filtrov.¹⁸⁴ Dňa 16. augusta roku 1988 začalo v závode horieť od preru- šeného odťahového kanála keramickej pece. Požiar na- páchal pomerne značné škody.¹⁸⁵ Novembrové udalosti roku 1989 začali následne v Břasiach písať novú etapu vývoja (o Primalexu v tom období viď kap. 19), potom na- sledujúca kapitola.

Výroba, 70. roky

22 / Ďalší vývoj značky od roku 1993

Od roku 1993 sa začalo pre závod v Břasiach ďalšie dynamické obdobie. Značka Primalex v ňom zohrávala primárnu úlohu. Počas tejto etapy sa výraznejšie rozšírilo jej produktové portfólio pre interiér a exteriér a pribudli aj produkty na kov a drevo. Modernizovala sa identita značky a jej komunikačné prvky, vylepšili sa receptúry, zaviedol sa proces presného tónovania odtieňov, rozšírili a modernizovali sa výrobné kapacity. Výsledkom práce posledných 25 rokov je dnes moderná značka so širokým a stabilným produktovým portfóliom.

PRIMALEX®
vymalujte
STROP
ZADARMO

A je vymalováno.
Dokážeme len, že jste použili fortissimo

fortissimo
CLEAN

42 BIL

PRIMALEX

odnes si
ma domov

PRIMALEX

PRIMALEX
Univerzální
akrylátová
barva

plyšový
medveď
zadarmo

k produktom
PRIMALEX
Polar
15 a 25 kg

Akcia platí
do vyčerpania
zásob plyšových medvedí

sjednocuje různé povrchy

základní & vrchní **2v1**
Najisto.

PRIMALEX

PRIMALEX[®] essence

Dokonalý interiér, to je víc než i
než i
než i

Nový
Barvy

h skandinávských
eni for Primalex,
p interiér.

#21

#6

PRIMALEX[®] essence

Prémiový interiérový omyvatelný nátěr

Obsah 4 l vystačí na 36 – 48 m²

Prémiový interiérový omyvatelný nátěr

PRIMALEX v minulosti a dnes

Aj v tomto prípade platí, že Primalex sa zrodil neplánovane. Vznikol a rozvíjal sa skôr ako sekundárna aktivita. Dynamika prostredia, „dobrý nos“ vedúcich pracovníkov, vysoké pracovné nasadenie a až fanatická angažovanosť pracovníkov všetkých úrovní bola a je kľúčom k jeho neustálemu napredovaniu. Príšť v pravý moment so správnym rozhodnutím, to je umenie, ktoré sa učia menej skúsení od skúsenejších, mladší od starších. Primalex mal šťastie. Počas jeho života ho sprevádzali profesionáli, jeho nadšenci, ktorí prinášali vždy niečo navyše. Pre ľudí

ako Jan Diblík, bývalý riaditeľ závodu, neznamenal Primalex iba prácu, ale aj sebauplatnenie. Systematická a tvorivá práca ho zveľaďovala počas dlhých rokov. Stal sa synonymom maľovania v interiéri. Aj dnes môžeme s hrdosťou vyhlásiť, že pre maľovanie s garanciou kvality odporúčame Primalex. Dosiahnutý status je záväzkom pre dnešnú, ale aj pre ďalšie generácie jeho nadšencov. Primalex preto počíta so svojím ďalším rozvojom, aby mohol aj v budúcnosti skrášľovať príbytky, vždy však s prihliadnutím na modernosť, tvorivosť a ľahkosť bytia.

In this case, it also applies that Primalex emerged incidentally. It was created and developed rather as a secondary activity. The dynamics of the environment, "good nose" of managers, working at full stretch and the even fanatic engagement of people at all levels have been and are keys for its permanent progress. Coming at the right moment with the right decision is an art learned by the less experienced from the more experienced ones, by younger from the older ones. Primalex has been fortunate. It has been accompanied during its life by professionals, its enthusiasts, who have always been bringing something extra. For people like Jan Diblík, the former Director of the plant, Primalex did not mean work only but also self-realization. It has been enhanced by systematic and creative work for many years. It has become a synonym for painting in interior. We can announce with pride also today that we recommend Primalex for painting guaranteeing quality. The attained status is a commitment for today's generation as well as for next generations of its enthusiasts. This is why Primalex counts with its further development in order to beautify homes also in the future; yet, at each time with having regard to modernity, creativity and ease of being.

/ Dnešné tváre značky

„O budúcnosť značky Primalex sa nebojím.“

Andrej Benko
Obchodný riaditeľ

Primalex pre mňa symbolizuje silnú česko-slovenskú značku. Je to značka, ktorá dokázala prekonať aj spoločenské zmeny, podobne ako Kofola či Horalky, a stala sa lídrom vo svojom segmente. Stala sa synonymom pre biely náter do interiéru. Stále viac a viac spotrebiteľov objavuje aj ďalšie produkty jej širokého produktového portfólia. Na práci s touto značkou ma baví priam až hmatateľná spokojnosť zákazníkov s jej produktmi. Budúcnosť Primalexu vidím v udržaní a rozširovaní silného postavenia na domácich trhoch a v ďalšom rozvoji obchodných aktivít na trhoch v strednej a východnej Európe. Osobne sa o budúcnosť značky nebojím, vidím ju skutočne „vo svetlých farbách“.

K 50-tke prajem Primalexu, aby aj naďalej zostal silný, mladý a dynamický, aby ďalej naplňal svoj potenciál, rástol a rozvíjal sa, a to nie len na Slovensku, ale aj v iných regiónoch.

Michal Řeboun

Manažér oddelenia
Výskumu a vývoja

„Pre Primalex je dôležitý konštruktívny dialóg.“

Inovácie produktových receptúr, ako aj definovanie nových, ktoré by sa mohli na trhu ujať, sú pre budúcnosť značky dôležitým faktorom. Na to, aby bola spolupráca aj v tejto oblasti úspešná a produkt sa objavil na pultoch predajní v požadovanej kvalite a cene, je potrebný konštruktívny dialóg viacerých oddelení. Som rád, že tomu u nás tak je. Za posledných 20 rokov Primalex značne narástol a ponúka ucelené riešenia pre všetky podklady. Budúcnosť značky Primalex by som rád videl hlavne v udržaní a prípadnom ďalšom raste v segmente interiérových a fasádnych náterov. Nemenej dôležité bude tiež presadenie sa aj v segmente náterov na kov a drevo.

K 50-ke prajem Primalexu, aby sa mu darilo tak ako v posledných 20 rokoch, aby mal stabilné a žiadané produktové portfólio, a aby sa na trh uvádzali produkty, ktoré majú budúcnosť. Tiež, aby sa mu darilo aj na iných trhoch, mimo Česka a Slovenska, kde sa snažíme o nadviazanie spolupráce.

**„Primalex
je značkou,
ktorá stále
inovuje.“**

**Daniel
Varga**

Technicko-
obchodný
manažér

Kedysi dávno sme sa pustili do rozvoja a rozširovania tónovania do širokého spektra odtieňov. Možnosti tónovania, ako aj spolupráca na inováciách receptúr, ma stále bavia. Primalex symbolizuje maľovanie. Aby tomu tak bolo aj naďalej, stále niečo zlepšujeme, inovujeme.

Výsledkom práce posledných rokov je moderné portfólio produktov, s ktorými sa pracuje jednoduchšie. Budúcnosť značky vidím v jej ďalšom rozvíjaní, hľadaní ďalších riešení pre každého spotrebiteľa. Dôležité je, aby bola tiež viditeľná a oslovovala rôzne vekové kategórie.

K 50-tke prajem Primalexu stále silné postavenie na trhu, efektívne rozširovanie sortimentu a dosiahnutie dobrej známosti produktov aj v segmente náterov na kov a drevo.

**Veronika
Chylová**

Marketingový
manažér pre
veľkoobchodnú
a maloobchodnú
sieť

**„Primalex
ma naučil,
čo sú to farby.“**

Oblasť farieb je širšia, ako by sa mohlo zdať. Odtiene či zladenie interiéru a exteriéru je jedna vec. Zásadnejší je však výber vhodného produktu. Ikonická značka Primalex ponúka produkty takmer na všetky podklady. Stala sa synonymom pre maľovanie a kvalitný náter. Ak bude pokračovať v nastolenej ceste, bude patriť medzi značky s pozitívnou budúcnosťou.

K 50-tke prajem Primalexu veľa energie, spokojných zákazníkov a šikovných odborníkov, ktorí sa budú oň starať ako o vlastné dieťa.

**„Budúcnosť
Primalexu
vidím
v odborníkoch.“**

**Jaroslav
Oulický**

Manažér
logistického
centra

Je príjemné pracovať so značkou, ktorá symbolizuje históriu, tradíciu a kvalitu. Dnešný status dosiahol Primalex hlavne vďaka spolupráci. Tím odborníkov celé roky spoločne tvoril, rozvíjal a hľadal nové riešenia, ako veci vylepšiť a zefektívniť. Oceňujem, že tímovosť a odbornosť si zachováva stále.

Jeho budúcnosť vidím, okrem odborníkov, aj v ďalšej systematickej práci a v správnych rozhodnutiach. Ak bude naplnená uvedená kombinácia, značka má budúcnosť, dokonca „ružovú“.

K 50-tke prajem Primalexu naďalej spokojný život, priaznivý rytmus, šťastie a pripravenosť, a tiež ďalšie generácie úžasných ľudí, akí pracovali a pracujú so značkou dodnes.

**„Primalex
je jeden
tím.“**

**Ivan
Kopásek**

Operátor
obchodného
oddelenia

Počas mojej práce so značkou Primalex som sa stretol, a mal aj možnosť spolupracovať s množstvom odborníkov a pracovných ľudí. Veľa z nich považujem za svojich dobrých priateľov. Primalex pre mňa symbolizuje tradíciu, osvedčenú kvalitu a spoluprácu. U nás platí: Primalex je jeden tím. Budúcnosť značky vidím ako nekončiaci príbeh. Ako neustále zlepšovanie existujúceho a objavovanie nového, vždy však s prihliadaním na ekológiu. K 50-tke prajem Primalexu veľa spokojných zákazníkov, množstvo dobrých nápadov, a aby bol aj ďalších 50 rokov oceňovanou a najpredávanejšou značkou maliarskych náterov.

**Lucia
Uhrinová**

Regionálny
obchodný
manažér

**„Verím,
že v budúcnosti
sa použije
Primalex
v každej
domácnosti.“**

Od Primalexu som sa naučila, že je veľmi dôležité byť tradičný, veriť vo vlastné hodnoty a overené postupy. Pracovať so značkou, pre ktorú je charakteristická tvorivá a priateľská atmosféra, je potešením. Budúcnosť značky vidím v jej ďalšom rozvoji. Verím, že si nájde nových spokojných zákazníkov a že v každej domácnosti sa použije na skrášenie či modernizáciu aspoň jeden produkt tejto značky.

K 50-tke prajem Primalexu, aby prinášal veľa radosti svojim zákazníkom, veľa nadšenia a spokojnosti aj jeho pracovníkom, a aby stáli pri ňom vždy správni ľudia s dobrým srdcom.

**„Primalex
garantuje
výsledok.“**

**Milan
Blich**

Vedúci
maloobchodnej
prevádzky

Primalex prešiel dlhou cestou. Pamätám si ešte sypké maliarske hmoty a v tom čase famózný nástup tejto značky v tekutej podobe. Zrazu sa nemuselo dlho čakať, aby bol náter pripravený na aplikáciu.

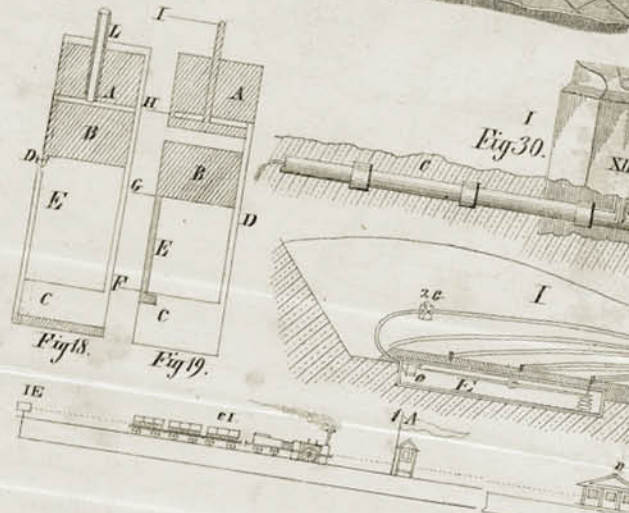
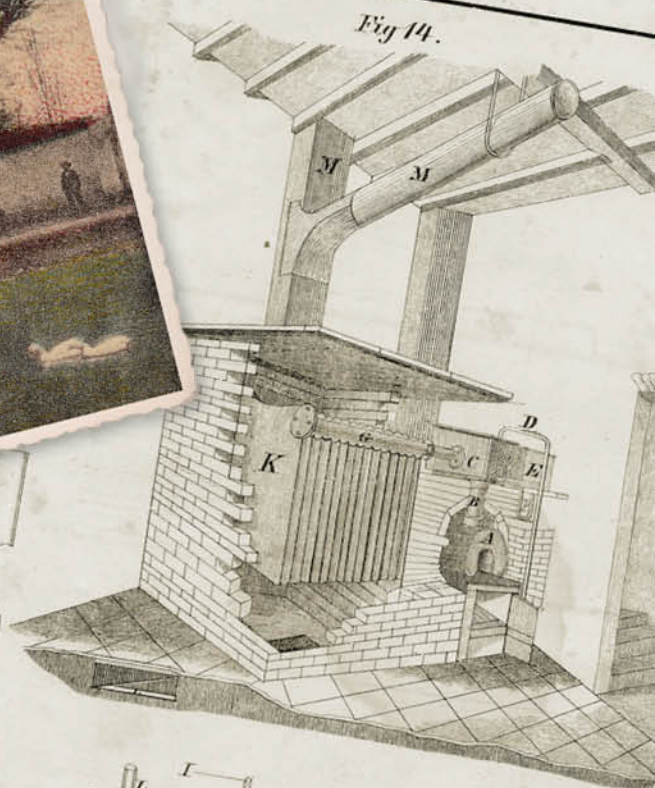
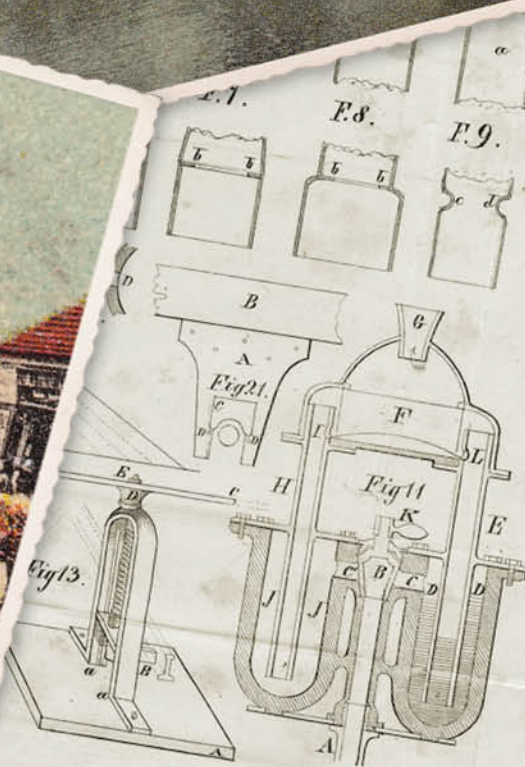
Primalex pre mňa znamená dôveru, istotu, jednoduchosť, kvalitu, prestíž a garanciu dobrého výsledku. Teším sa, že takto to cítia aj naši zákazníci, od ktorých dostávame okamžitú spätnú väzbu, a to nielen na biele maliarske hmoty. Pre budúcnosť značky je dôležité naďalej pokračovať v nastavených trendoch rozvoja.

K 50-tke prajem Primalexu, aby sa stále zväčšovalo publikum zákazníkov, aby ľudia pracujúci pre značku brali svoje každodenné činnosti ako poslanie a každý deň mali radosť z vykonaného diela.

/ Záver

Táto publikácia je venovaná všetkým súčasným, ale aj bývalým zamestnancom, priaznivcom a zákazníkom značky Primalex. Ďakujeme, že sme mohli spolu objavovať, vytvárať, budovať a zveľaďovať. Bez ohľadu na to, či sme vedľa seba kráčali iba krátky okamih alebo dlhšiu etapu, spoločne sme tvorili svet farieb. Svet, ktorý je pestrejší, krajší a útulnejší. Svet, v ktorom môže každý realizovať svoje predstavy, v ktorom má každý priestor pre nápad.

/Zhrnutie

Brožúra Farebná história Primalexu je zhrnutím aktivít, ktoré sú spájané so značkou, a tiež regiónom, kde vznikla. Región Břasy bol už od 16. stor. aktívnou výrobnou zónou. Pôvodne robotnícka osada sa rozšírila na priemyselnú zónu, ktorá sa stala domovom baníkov, sklárov, hutníkov, keramikárov a olejkárov, ktorí boli prvými výrobcami farieb. V tejto oblasti sa vyrábala kyselina sírová, neskôr aj kyselina dusičná a soľná, a tiež kamenec a sklo. Ťažilo sa tu čierne uhlie a kyzové bridlice. Vyrástlo tu niekoľko sklární, tovární na keramiku, tavilo a valcovalo sa tu železo, dokonca sa tu vyrábali aj umelé hnojivá. Dôležitým princípom tejto priemyselnej krajiny bolo, že všetky tunajšie výrobné aktivity boli spolu navzájom ako ekosystém viac-menej účelovo previazané. V podobnom duchu sa pokračovalo počas celého vývoja značky. Neskôr, keď už nešlo o prepájanie výrobných aktivít, spolupráca sa prejavovala na úrovni jednotlivých divízií moderného podniku Primalex Břasy.

O rozvoj regiónu sa v priebehu storočí postarali rôzne osobnosti. Barón Antonín Hochberg, ktorý v roku 1789 založil prvú olejáreň vykurovanú uhlím. Jáchym a Kašpar Šternberk a tiež gróf Ledenburg, ktorí sa postarali o rozvoj výroby vitriolového oleja alebo tiež kyseliny sírovej, a prví dvaja menovaní navyše aj o rozvoj ťažby uhlia pomocou parného stroja, a rovnako aj o rozvoj hutníctva

a železiarstva. Knieža Auersperg, ktorý založil továreň na výrobu fosforu z kostí hospodárskych zvierat. Johann David Starck, popredný predstaviteľ priemyselnej revolúcie v Česku, ktorý sa postaral o rozvoj chemickej výroby a naštartoval prudký rozvoj regiónu v rôznych oblastiach výroby. Od povrchovej ťažby uhlia, výroby vitriolového kamenča a kyseliny sírovej, výroby skla, výroby náterov do interiéru z caput morta a tiež náterov na kov a drevo, cez založenie jednej z najväčších olejární, až po výrobu ultramarínu, ktorým sa Česko preslávilo po celom svete. Jeho syn Johann Antonín Starck, ktorý rozšíril výrobu kyseliny soľnej, zaviedol výrobu kyseliny dusičnej, vybudoval prvú skláreň, a tiež začal využívať silu parného stroja pre ťažbu uhlia a pre iné ťažké práce. Všetci spomenutí mali jedno spoločné, budovali tento región ako silnú priemyselnú oblasť. Hľadali prepojenie rôznych oblastí produkcie. Mysleli koncepčne a s výhľadom do budúcnosti.

Myslenie v širších súvislostiach bolo pre tento región príznačné aj po skončení 2. svetovej vojny. Aktivity širšieho regiónu sa síce presunuli do dvoch existujúcich závodov, no pokračovalo sa v hľadaní ďalších možností rozvoja tunajšej výroby. Produkcia farieb sa presunula a ďalej rozvíjala v kaznějovskom podniku. V břaskom závode ostala výroba chemicky odolnej keramiky, ohňuvzdorného keramického tovaru a výroba ultramarínu. Neskôr

sa k uvedenej produkcii pridala aj výroba švárobetónových tvárnic a výroba umelej révovej černe ako farbiva. Podnik tiež naďalej pokračoval vo výrobe stavebnej keramiky v podobe tehlových kameňov a rôznych tvaroviek. V povojnovom období sa v Břasiach zmenila štruktúra priemyslu, a tak bolo možné rozšíriť výrobu aj o nový odbor, ktorým sa stala nábytková výroba.

Prelomovým pre samostatný břaský závod sa stal rok 1966. Práve v tomto roku sa podnik prihlásil k princípom trhovej ekonomiky a začal sa v jeho rétorike objavovať termín marketing. Zaviedli sa nové ceny tovarov vrátane ich dopravy k zákazníkovi a začal sa uplatňovať základný princíp - nevyrábať nič, čo nemá zaručený odbyt. Výroba keramiky a farieb sa stala pre podnik nosnou od roku 1967.

Inovácia výrobného programu keramiky v roku 1967 umožnila výrobu nových druhov kyselinovzdorných kameninových obkladov a dlažby. Možnosť využitia aj v exteriéri a tiež dokonalý estetický zážitok zabezpečili produkciu 40-tisíc metrov rezaných obkladov do Švédska. Práve švédsky úspech dal tomuto výrobku označenie Švédske dosky. Dosky boli použité na obloženie fasád významných budov, stanice pražského metra a tiež ako dlažba pešej zóny v Marseille. Blízko k doskám mali aj TOB, teda ťahané glazované obklady. S ich produkciou sa začalo v roku 1973. Aj tieto sa stali ikonickým prvkom fasád a vnútorných obkladov stavieb socialistickej architektúry.

V roku 1965 sa v závode Břasy vyskúšala aj výroba maliarskych hliniek. Test dopadol dobre, a tak sa závod začal venovať výrobe novej maliarskej izbovej farby s názvom Primel. Bol to prvý náter do interiéru, ktorý bol tekutý. O tri roky neskôr sa na pultoch predajní prvýkrát objavil náter s pozmeneným názvom Primalex. Išlo o revolučný náter, ktorý navyše obsahoval látku s protiplesňovým účinkom, nevytváral na stene pri maľovaní flaky a náter sa po vyschnutí nelúpal. Za vznikom tejto unikátnej náterovej hmoty stál vtedajší riaditeľ závodu Břasy, Ing. Alfréd Špitálník.

Značka Primalex bola na scéne. V nasledujúcich desiatich rokoch zaznamenali jeho produkty tak výrazné predaje, že výrobou nebolo možné pokryť potreby zákazníkov. Aj toto sa stalo impulzom pre ďalší rozvoj výroby farieb. Vedenie podniku sa zameralo prevažne na budovanie výrobných haly, zvyšovanie výrobných kapacít a zjednodušenie manipulácie s plechovkami vo výrobe.

Od roku 1993 sa začalo pre závod v Břasiach ďalšie dynamické obdobie. Primárne zameranie bolo na značku Primalex, teda na náterové hmoty. V priebehu pár rokov sa vykonalo množstvo práce. Vylepšovali sa receptúry, menil sa dizajn obalov a ich materiálové zloženie, uviedlo sa nové logo, ďalej sa modernizoval výrobný proces a postupne sa uvádzali na trh ďalšie produkty určené do interiéru a aj do exteriéru. Do roku 1995 mal Primalex ucelené portfólio produktov pre minerálne podklady. Aby sa o ich kvalite dozvedel aj zákazník, rozhodlo sa vedenie podniku podporiť uvedenie ďalšej novinky aj televíznou kampaňou. Primalex Polar mal tak štart na trhu ako žiadny iný produkt. Úspech kampane priniesol žiadané reakcie a predaj Polaru prudko narástol. O túto etapu rozvoja závodu a značky sa postaral riaditeľ závodu Ing. Jan Diblík.

V nasledujúcich rokoch prešiel Primalex ďalšími zmenami. Produktové portfólio pre interiéru a exteriér sa ďalej rozširovalo. Pribudli aj produkty na kov a drevo. Modernizovala sa identita značky a jej komunikačné prvky, opäť sa vylepšovali receptúry, zaviedol sa proces presného tónovania odtieňov a optimalizoval sa výrobný proces. Výsledkom práce posledných 25 rokov je dnes moderná značka, so širokým a stabilným produktovým portfóliom. Primalex je dnes značkou, ktorej výroby pozná a s obľubou používa väčšina populácie v Čechách a na Slovensku.

Tak ako sa kedysi dávno začal písať príbeh jedného regiónu, sa dnes vďaka prostrediu, okolnostiam a ľuďom píše príbeh jednej značky. Rozvoj regiónu podporil vznik značky a značka dnes podporuje ďalší rozvoj regiónu.

/ Summary

The brochure named "Colourful History of Primalex" is a summary of activities associated with the brand as well as with the region where it was created. The Břasy region was an active production zone already in the 16th century. The originally workers' settlement was extended into an industrial zone, which became the home of miners, glassmakers, metallurgists, ceramists and oilmen, who were the first producers of colours. In this area, sulphuric acid was manufactured, later also nitric acid and hydrochloric acid, as well as alum and glass. Black coal and pyritic slate were mined there. Several glass factories and ceramics factories grew there, iron was melted and rolled, and even artificial fertilizers were manufactured there. An important principle of this industrial country was that all local manufacturing activities were mutually and, as an ecosystem, more or less purposefully interlinked. The whole brand development continued in a similar spirit. When it was not about interlinking production activities later, the co-operation was reflected at the level of particular divisions of the modern plant Primalex Břasy.

Various personalities contributed to the development of the region over the centuries. Baron Antonín Hochberg, who established the first coal-heated oil factory in 1789. Jáchym and Kaspar Sternberg as well as Earl Ledenburg, who ensured the development of the vitriol oil or sulphuric acid manufacture and the first two of them also the development of the coal mining by means of a steam engine as well as the development of metallurgy - ironmongery. The Prince von Aversperg, who established a factory for manufacturing phosphorus from farm animal bones. Johann David Starck, a leading representative of the industrial revolution in Bohemia, who supported the development of chemical production and launched the rapid development of the region in various production areas. From the open-cast coal mining, vitriol stone and sulphuric acid manufacture, glass manufacture, manufacture of caput

mortuum interior coats as well as coats for metal and wood, through the establishment of one of the largest oil factories to the ultramarine manufacture, which made Bohemia famous all over the world. His son, Johann Anton Starck, who extended the hydrochloric acid manufacture, introduced the nitric acid manufacture, built the first glass factory and also started to use the power of the steam engine for coal mining and other heavy works. All of them had something in common - they were building the region as a powerful industrial area. They were seeking an interconnection of various production areas. They were thinking conceptually with a view to the future.

The thinking in a wider context was typical for this region also after the end of the World War II. Activities of the broader region were moved into 2 existing plants; however, further possibilities for the development of the local production were still being searched for. The production of colours was moved and further developed in the Kaznějov plant. The production of chemically resistant ceramics and fire-resistant ceramic goods and the ultramarine manufacture remained in the Břasy plant. The said production was later extended by the manufacture of breeze blocks and manufacture of artificial vine black as a colouring agent. The plant also continued to manufacture construction ceramics in the form of brick stones and various fittings. During the post-war era, the structure of industry in Břasy was changed and it was thus possible to extend the manufacture also by a new branch - furniture manufacture.

The year 1966 became a milestone year for the Břasy plant itself. It was right in this year when the plant supported the market economy principles and the term marketing started to appear in its speech. New prices of goods were introduced, including their transportation to customers, and the fundamental principle started to be applied - avoiding the manu-

acture of everything that does not have a guaranteed outlet. The ceramics and colour manufacture became the core activity for the plant since 1967.

An innovation of the ceramics production program in 1967 enabled the manufacture of new types of acid-resistant ceramic tiles and paving. The possibility to use them also in exteriors as well as the perfect aesthetic experience ensured the production of 40,000 square metres of cut tiles for Sweden. Right the Swedish success gave the designation "Swedish Tiles" to this product. The tiles were used for tiling facades of important buildings, Prague metro stations as well as the paving of the pedestrian zone in Marseille. TOB, i.e. dragged glazed tiles, were also close to the Tiles. Their production started in 1973. They also became an iconic element of facades and interior lining of structures of the socialist architecture.

In 1965, the manufacture of paint rocks was also tested in the Břasy plant. The test was successful and the plant started to manufacture a new painter's room colour named Primel. It was the first interior paint which was liquid. Three years later, a paint with a modified name - Primalex appeared on store shelves for the first time. It was a revolutionary paint which, in addition, contained a substance with an anti-fungal effect, while leaving no stains on walls and not coming off after drying. The then director of the Břasy plant, Ing. Alfréd Špitálník, was behind the creation of this unique painting material. The Primalex brand was on the scene. In the next 10 years, its products recorded such significant sales that the manufacture could not meet customers' needs. This also became an impulse for a further development of the colour manufacture. The plant management focused mostly on building a production hall, increasing the production capacity and simplifying the handling of cans in the manufacture.

Since 1993, another dynamic period started for the plant in Břasy. It primarily focused on the Primalex brand, i.e. coating materials. A lot of work was done within a few years. Recipes were being improved, package designs and their material compositions were being changed, a new logo was presented, the production process was further modernized and other products intended both for interior and exterior use were being launched. Until 1995, Primalex had a comprehensive portfolio of products for mineral substrates. In order that customers also learn about the quality, the plant management decided to support the launch of another novelty also through a TV campaign. Thus, Primalex Polar had a launch like no other product. The success of the campaign brought the desired responses and the sale of Polar rapidly grew. This development stage of the plant and brand was ensured by the plant Director, Ing. Jan Diblík.

Over the next years, Primalex underwent other changes. The product portfolio for both exterior and interior use was being further extended and new products for metal and wood were also added. The brand identity and its communication elements were being modernized, recipes were again being enhanced, the process of a precise shading was introduced and the production process was optimized. The outcome of the work during the last 25 years is now a modern brand with a broad and stable product portfolio. Today, Primalex is a brand products of which are known and used with delight by most of the population in Czechia and Slovakia.

Likewise the story of one region started to be written long ago, the story of one brand is now being written thanks to the environment, circumstances and people. The development of the region supported the brand creation and the brand supports a further development of the region today.

/Poznámky

- 1/ Prvá zmienka o Vranoviciach je z roku 1115, vres vraj rástol v tzv. Podhájí medzi Břasy a Vranovicami – cit. rôznymi kronikami Břasy, Vranovice, Stupno – bez odkazov na prameň
- 2/ V roku 1838 je prvá zmienka o premene priemyselnej kolónie na obec Břasy, c. d. Jiskra, s. 177
- 3/ C. d. Hofman
- 4/ C. d. Flek, s. 29
- 5/ C. d. Flek, s. 29
- 6/ C. d. Flek, s. 24
- 7/ C. d. Industrial
- 8/ C. d. Kroc: Těžba uhlí na Radnicku v 2. polovině 19. století. In: Minulost Radnicka 1972
- 9/ C. d. Flek, s. 30
- 10/ C. d. Flek, s. 67
- 11/ C. d. Jiskra, s. 179
- 12/ C. d. Jiskra, s. 179
- 13/ Kronika Vranov
- 14/ Kronika Stupno, s. 85
- 15/ Kronika Stupno, s. 86
- 16/ Kronika Břasy
- 17/ Kronika Břasy
- 18/ Kronika Vranov
- 19/ C. d. Flek, s. 37
- 20/ C. d. Hofman – Bane vlastnil až do svojej smrti v roku 1808 Jáchym Šternberk, po roku 1810 Kašpar Šternberk, 1838 ich dedič Zdeněk Šternberk, baňa Jiří v Přivěticích bola založená už v roku 1789, zavretá v roku 1806
- 21/ C. d. Hofman
- 22/ C. d. Jiskra, s. 206
- 23/ C. d. Hofman
- 24/ C. d. Hofman
- 25/ Kronika Stupno, s. 84
- 26/ Kronika Stupno, s. 84
- 27/ C. d. Bankéři
- 28/ C. d. Flek, s. 31
- 29/ Kronika Břasy
- 30/ C. d. Hofman v rozpore uvádza, že v roku 1826 kupuje továrňu na oleum od V. Mečíře spolu s uhoľnými baňami. Továrňu mala vtedy asi 6 pecí, ďalších 16 pecí kupuje od Fr. Fivka a ďalšie od J. Bureše.
- 31/ C. d. Hofman
- 32/ C. d. Jiskra, s. 177
- 33/ C. d. Jiskra, s. 177, uvádza, že sem zaviedol aj výrobu kys. dusičnej – rozpor s pozn. 29
- 34/ Kronika Vranov
- 35/ C. d. Flek, s. 47
- 36/ C. d. Flek, s. 56, kronika Břasy uvádza rok 1844
- 37/ Břasko v stovetím zápase. XXII ročník Štitu podbrdských partyzánů 1984, knižnica Múzea Rokycany, obsahuje foto baníkov a ďalšie štrajky, vrátane zoznamov robotníckych spolkov na Břasku
- 38/ Kronika Vranov
- 39/ C. d. Hofman
- 40/ Kronika Vranov
- 41/ Tu zriadená v roku 1865
- 42/ C. d. Flek, s. 62 – Starckovi nakoniec v dobe najväčšieho rozmachu v Břasiach koncom 70. rokov patrila aj bývalá Aversperská olejáraň, olejáraň baróna Hochberka, Mečířova olejáraň pri bani sv. Jiří (zbúraná 1876), olejáraň grófa Vrbny pri jeho bani v Stupne (kúpená 1870) a olejáraň Antonín v areáli Starckovej továrne
- 43/ Kronika Vranovice, s. 100
- 44/ C. d. Flek, s. 65
- 45/ Tiež c. d. Flek, s. 56
- 46/ Kronika Stupno, s. 86 uvádza 9 druhov farieb
- 47/ C. d. Jiskra, s. 183, inak ale c. d. Industrial
- 48/ C. d. Flek, s. 65
- 49/ Kronika Vranovice, Jiskra, c. d. s. 178 uvádza, že druhá továrňa na caput mortuum bola postavená v roku 1877 v Stupne, rok 1874 uvádza aj Kronika Břasy
- 50/ C. d. Flek, s. 73
- 51/ Kronika Vranov, ale c. d. Flek, s. 66 uvádza: 1. júla 1915, rovnako ako c. d. Jiskra, s. 178
- 52/ C. d. Flek, s. 48, 51
- 53/ Kronika Stupno, s. 87
- 54/ C. d. Flek, s. 60–61
- 55/ V roku 1837 túto továrňu predal grófovi Nostitzovi
- 56/ C. d. Flek, s. 57
- 57/ Kronika Vranov PA ZKZ, kart. 263, KHR 1975 uvádza, že sa vyrába od 1875 – taktiež: Archiv Sokol. uh. spol. fond DPZ, sign. 2169 – rok 1876 je Starck Břasy ako jeden z troch kartelových výrobcov ultramarínu
- 58/ Kronika Stupno, s. 87
- 59/ C. d. Špitálník
- 60/ C. d. Flek, s. 57 – novo sa používala kameňouhoľná smola ako redukčné činidlo a kremeliny
- 61/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1958
- 62/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1959
- 63/ Kronika Stupno
- 64/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1960
- 65/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1960
- 66/ PA PPG, Správa A. Špitálníka o závode 36, z apríla 1988
- 67/ PA ZKZ, kart. 254/1967, PA ZKZ, kart. 263, KHR 1969
- 68/ Noviny Pravda Plzeň 15. 11. 1975
- 69/ Noviny Pravda Plzeň 12. 9. 1977 – v článku s názvom V modrých halách – je popísaný postup výroby ultramarínu v Břasiach
- 70/ PA ZKZ, kart. 152, ev. slož. 70
- 71/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1975
- 72/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1978
- 73/ PA PPG, Správa A. Špitálníka o závode 36, z apríla 1988
- 74/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1977
- 75/ PA ZKZ, kart. 30
- 76/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1985
- 77/ PA PPG, Správa A. Špitálníka o závode 36, z apríla 1988
- 78/ PA SUS, PDZ-GŘ, mapa Břas z roku 166 – F39
- 79/ C. d. Flek, s. 62
- 80/ C. d. Industrial
- 81/ Rkp. Múzeum Rokycany
- 82/ Kronika Vranovice, digit. s. 100
- 83/ C. d. Hofman
- 84/ Kronika Břasy
- 85/ Kronika Břasy
- 86/ Kronika Břasy
- 87/ C. d. Flek, s. 102
- 88/ Koniec 60. rokov – v sklárni v Břasiach sa vyrábali čierne šesťboké korale (tzv. hysliť) ako ozdoba na dámske šaty – C. d. Flek, s. 57, kronika Vranov, kronika Břasy uvádza, že skláraň ukončila prevádzku v roku 1905. Nová bola postavená v objekte bývalej valcovne železa Fürstenberkov, ale zanikla po pätnástich rokoch v roku 1920 spolu so Starckovou sklárňou.
- 89/ C. d. Industrial
- 90/ Jiskra, c. d. s. 177 uvádza, že železiareň s vysokou

- pecou zriadil v roku 1852 E. Bondy. Kronika Stupno
uvádza, že po zániku vysokej pece v roku 1870
vznikla valcovňa – s. 85–86
- 91/ Kronika Vranovice
92/ Kronika Stupno, s. 85
93/ Kronika Stupno, s. 85
94/ Kronika Stupno na inom mieste rozporuplne
s iným svojim záznamom uvádza, že valcovňa
založená v roku 1852, zanikla v roku 1885
95/ V roce 1885 – c. d. Flek, s. 38
96/ C. d. Hofman, kronika Stupno uvádza, že skláreň
fungovala do roku 1905, resp. do roku 1913
97/ C. d. Hofman
98/ C. d. Industrial
99/ C. d. Flek, s. 57
100/ C. d. Jiskra, s. 188
101/ C. d. Hofman
102/ C. d. rkp. Karla Hofmana o železnici – uložená
Múzeum Rokycany
103/ Kronika Vranovice
104/ C. d. Industrial, c. d. Hofman
105/ C. d. Hofman 106 C. d. Flek, s. 102
107/ C. d. rkp. 1922 – výroba starou technológiou,
tzv. českej alebo aj dymiacej kyseliny sírovej
v Břasiach zanikla v roku 1888 a potom sa krátko
vyrábala lacnejšou tzv. anglickou metódou –
odkaz na tit. Věda a práce z roku 1903
108/ Kronika Břasy
109/ C. d. Flek, s. 48, 51
110/ C. d. Hofman
111/ PA SUS, fond DPZ-GŘ, sign. 2762
112/ C. d. Flek, s. 57
113/ C. d. Jiskra, s. 190
114/ Kronika Stupno, s. 86
115/ Kronika Stupno, s. 84
116/ C. d. Bankéři
117/ Kronika Stupno
118/ C. d. Industrial
119/ PA ZKZ, kart. 162
120/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1958
121/ Info J. Diblík
122/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1959
123/ Kronika Břasy
124/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1958, 1960
- 125/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1960
126/ PA ZKZ, KHR 1963
127/ PA ZKZ, KHR 1962
128/ PA ZKZ, KHR 1965
129/ PA ZKZ, KHR 1965
130/ PA ZKZ, kart. 254/1966
131/ PA ZKZ, kart. 254/1966
132/ PA ZKZ, kart. 254/1967
133/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1967, išlo o výzvy, ktoré
pokračovali aj v roku 1968 v súvislosti
s výstavbou novej tzv. plavírny kaolínu
v Kaznějove (PA ZKZ, kart. 254, KHR 1968)
- 134/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1965
135/ PA ZKZ, kart. 254/1966
136/ PA ZKZ, kart. 254/1967
137/ PA ZKZ, kart. 254/1967
138/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1968
139/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1968
140/ Číslo 4, ale nepodarilo sa ani s pamätníkmi zistiť,
v akej prevádzke sa hlinky vyrábali
141/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1966
142/ PA ZKZ, kart. 254/1967, v roku 1958 sa vyrobilo
5849 ton maliarskej hlinky – PA ZKZ, kart. 263
143/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1967
144/ K najrozšírenejším výrobkom patrili v 70. rokoch
Malbyt z Keramických závodov Božičany, závod
Skalná, alebo v Letoviciach od roku 1969
vyrábaný Remal
145/ V roku 1974 sa ďalšou tekutou maliarskou izbovou
farbou stal Superlex z podniku v Božičanoch,
závod Sadov a výrobok Supermal – cit. Rudé
právo 25. 10. 1974
- 146/ PA ZKZ, THR 1968, kart. 254
147/ Pravda Plzeň 27. 2. 1968, s. 1 a iné
148/ Rudé právo 28. 1. 1968, s. 2
149/ PA ZKZ, THR, kart. 254
150/ PA ZKZ, kart. 263
151/ PA ZKZ, kart. 254
152/ Noviny Pravda Plzeň 22. 1. 1974
153/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1978
154/ Noviny Pravda Plzeň 15. 11. 1975
155/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1985
156/ Noviny Pravda Plzeň 6. 8. 1976, s. 4
157/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1977, PA ZKZ, kart. 263, KHR 1978
- 158/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1981
159/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1982
160/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1985
161/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1986
162/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1987
163/ PA PPG, Správa A. Špitálніка o závode 36,
z apríla 1988
164/ PA PPG, Správa A. Špitálніка o závode 36,
z apríla 1988
165/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1967
166/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1969
167/ Noviny Lidová demokracie 5. 1. 1983
168/ PA ZKZ, kart. 263
169/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1972
170/ Noviny Pravda Plzeň 20. 7. 1973
171/ Noviny Pravda Plzeň 19. 9. 1973
172/ Noviny Pravda Plzeň 20. 7. 1973
173/ Noviny Pravda Plzeň 6. 8. 1976, s. 4
174/ Noviny Pravda Plzeň 25. 5. 1976
175/ Kronika Vranovice, digit. s. 151
176/ PA ZKZ, kart. 263
177/ PA PPG, Správa A. Špitálніка o závode 36,
z apríla 1988
178/ PA PPG, Správa A. Špitálніка o závode 36,
z apríla 1988
179/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1975, uvedený prehľad
od roku 1971–1975
180/ PA ZKZ, kart. 254
181/ Noviny Lidová demokracie 5. 1. 1983
182/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1984
183/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1985
184/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1987
185/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1988

Archívne pramene a literatúra

PA – Podnikový archív spoločnosti PPG v Břasích, neusporiadaný súbor písomných dokumentov a fotografií, výročné správy akciovej spoločnosti ZKZ Keramika Břiza 1992 - 2002

PA ZKZ – Podnikový archív podniku Západočeské keramické závody so sídlom v H. Břize, 1945 - 1992. Štátny oblastný archív v Plzni, pracovisko Nepomuk. (KHR – komplexné hospodárske rozbory za cit. roky)

PA SUS – Podnikový archív Sokolovskej uhlovej spoločnosti v Sokolove – Citěniciach, fond Dolové a průmyslové závody, predtým J. D. Starck, Dolní Rychnov – generálne riaditeľstvo (1797) 1885 – 1946 (1955) – komentár k inventáru tohto fondu (jeho autori: Gross A. 1964, Petr Beran 2006)

Beran P. – K majetkovému vývoji spoločnosti Dolové a průmyslové závody, predtým Jan Dav. Starck v Dolním Rychnove, rkp. Sokolov 1981, uložené v PA SUS

Brdský kraj, týždenník, 1916-1918

Cironis P. – Břasko v stoletém zápase. Rokycany 1984

Dějiny Břas a okolí. In – Památník tělovýchovné jednoty Sokol na Břasích. K 50. výročí činnosti. Břasy 1923.

Dřhovský K. – Industriální dědictví & technické památky Plzeňska. Bezdrůžice 2015

Feistmantl K. – Kamenouhelné pánve v okolí Radnic

Flek J. – Z minulosti sklárny firmy J. D. Starck. Sklář a keramik 17/1967, s. 362-365

Flek J. – Česká kyselina sírová a vitriolový průmysl v Čechách. Zborník Vysoké školy chemicko-technologické v Prahe, SPN 1977

Fralíková L. – Historie keramické výroby v Břasích. 200 let závodu Keramika Břasy. Keramika Horní Břiza – divízia HOB Prima Břasy 1998

Hofman K. – Z nejstarších dějin Břas. Železnice Břasy. Rkp. uložené v Múzeu Rokycany

Jiskra J. – Johann David Edler von Starck a jeho podíl na rozvoji hornictví a průmyslu v západních a severozápadních Čechách koncem 18. a v 19. století. Sokolov 2005

Kratochvíl K. – Bankéři. Praha 1962

Kroc J. – Chemický průmysl na Radnicku ve 2. polovině 19. století. In – Minulostí Radnicka, č. 4.

Kronika obce Vranovice, Stupno, Břasy, Štátny okresný archív Rokycany, tiež on-line: <http://www.portafortium.eu/contents/chronicle/soap-ro?language=cs>

Lukeš J. – Výroba české kyseliny sírové v Břasích. Rukopis, Stupno 1922, uložené v Múzeu Rokycany

Pešek J., Dejmek V. – K dějinám dolování černého uhlí na Radnicku. Zborník Západočeského múzea v Plzni 48/1983

Prochaska A. – Die Firma Joh. Dav. Starck und ihre Berg-, Mineral-Werke und Fabriken. Pilsen 1873

Průmysl západočeského kraje v letech 1945 – 1960. Bibliografie technické literatury. Štátna vedecká knihovňa Plzeň

Špitálník A. : Zajímavý výrobek – ultramarín. Keramika. Zpravodaj VJH ČKZ Praha č. 1-2 / 1987

Žďár, týždenník 1901 – 1941, uložené v Múzeu Rokycany

Ďalšie články o ZKZ - závod Břasy: Noviny Pravda - 1. 8. 1948, s. 6, 29. 12. 1948, s. 3, 5. 3. 1949, s. 3, 12. 3. 1949, s. 12, obr.

Noviny Rudé Právo – 15. 6. 1956, 28. 1. 1968, s. 2, 1. 4. 1969, s. 4, 4. 4. 1969, s. 4, 25. 7. 1977

Časopis Květy – 25. 4. 1985, s. 53, 22. 5. 1986, s. 53, 5. 3. 1987, s. 53, 10. 3. 1988, s. 53

Primalex vystupuje niekoľkokrát v románe VI. Párala Muka obraznosti, vydanie 1986, strana: 88, 89, 138, 168, 215, 263, 286, 320

/ Pod'akovanie pamätníkom

Ďakujeme všetkým bývalým zamestnancom závodu v Břasiach za rozhovory realizované v rokoch 2016-2017. A to hlavne Ing. Jánovi Diblíkovi, bývalému riaditeľovi závodu Břasy, neskôr aj samostatnej spoločnosti Primalex, a. s. (1986-2014), Ing. Vladimírovi Machoňovi, Pavlovi Špitálníkovi, Václavovi Doubkovi a pod'akovanie patrí taktiež aj Michalovi Řebounovi, ktorý pomohol s mapovaním novodobej histórie značky Primalex.

© 2018

Autor textov: Zeno Čižmář

Spoluautor textov: Jan Diblík, Michal Řeboun, RADDa, s.r.o.

Návrh obálky: Salamon Design, s. r. o.

Idea a dizajn publikácie: Salamon Design, s. r. o.

Fotografie: rôzne zdroje - viď zoznam bibliografie

Táto publikácia nie je voľnopredajná.

Je určená na marketingové účely značky Primalex.

www.primalex.sk

